Jawaharlal Nehru Souvenir Volumes Committee :

Zakir Husain (Chairman)
Lal Bahadur Shastri
Jairamdas Doulatram
C. D. Deshmukh
R. R. Diwakar
Humayun Kabir
Shriman Narayan (Convener)

Editorial Sub-Committee :

Shriman Narayan
K. Swaminathan
Krishna Kripalani
U. S. Mohan Rao
H. Y. Sharada Prasad

H G. Guttal (Executive Secretary)

Layout : T Kasi Nath

JAWAHARLAL NEHRU

A MEMORIAL ALBUM

FOREWORD BY

DR. S. RADHAKRISHNAN

President of India

POPULAR PRAKASHAN

On behalf of the Jawaharlal Nehru Souvenir Volumes Committee

Published on 14 November 1964 the seventy-fifth birth anniversary of Jawaharlal Nehru

Printed in India

BY S. RAMU, AT THE COMMERCIAL PRINTING PRESS LIMITED,
34-38 BANK STREET, BOMBAY 1, BR

PUBLISHED BY G. R. BHATKAL, POPULAR PRAKASHAN,
35-C TARDEO ROAD, BOMBAY 34, WB

FOREWORD

IT IS DIFFICULT to say anything definite about so protean a character as Shri Jawaharlal Nehru who left us at the end of May this year. He was a person of immense intellectual gifts and of genuine social passion. He was one of the greatest figures of our generation, an outstanding statesman whose services in the cause of human freedom were unparalleled.

In this turbulent, changing world, our country had also been shifting its axis of national and international conduct under Nehru's wise leadership To him life was not a simple parade but a perpetual battle, a continuous conflict between what is and what should be. Great men are like lamps which are a light to others and destruction to themselves. Nehru wore himself out in the service of the country and no other thought ever occupied his mind.

It was his desire to free the Indian mind from the shackles of prejudice and superstition which have such a powerful hold on us. He wished to build a civilized State based on science and socialism, and not on fanaticism and monopoly.

Nehru used to emphasize that for a balanced development of youth two currents of thought are necessary, the scientific and the spiritual. A scientific knowledge of the world in which we live is essential for the proper education of youth. A mere study of science, however, without a study of humanities may lead to dehumanization. By exposing man to a ceaseless barrage of propaganda we make man into a machine, precise and predictable. Man is half animal. In developing science and technology, man is half creator, half God. The never-ending task of completing himself, of transcending the limits of his own physical being, is the meaning of his createdness, of his non-naturalness, for it is in the process of completing himself that man shakes off the rigidities of nature. Spiritual wisdom is derived from a study of the classics. It is when we are young that we should study the great classics of the world. These classics are ageless—they belong to all ages. Classical training is the basis of a liberal education. A poet like Kalidasa, or a dramatist like Shakespeare, reveals to us the variety of human nature—in all its intensity and pathos.

Shakespeare, for example, is a universal figure. His ideas, his moods, his emotions are felt not only by Englishmen but by readers all over the world. He understands not only the tumult and the surface but the depth of the world in which we live—human nature with all its shameless richness and with all its suppressed ideas and emotions.

Classics are essential to help us understand human nature and make us adopt a tolerant, sympathetic and understanding view of what we come across. Too many people unconsciously build mental prisons for themselves, by ceasing to learn, letting their interests narrow and their attitudes harden Their lives thus become enmeshed in a web of ease and routine If we are truly human, we will have sympathy with the erring mortals. We must overcome the spirit of vengeance. We must seize the opportunity which history offers today. We should give new life to freedom within the stiff and war-mongering organizations that the machine age imposes on society

In this immense effort of the spirit, Nehru's life and ideals played a great part. Jawaharlal Nehru was given to the study of the classics. In spite of all political excitement, he found time every day to study the classics Our youth should endeavour to copy this quality of Nehru's intellectual breadth The student trained in the classics has the capacity to take a stand within the self and to withdraw serenely into the incorruptible depths of one's being.

A sense of humility is induced in us by the study of the great classics. This quality is essential for the satisfactory functioning of democratic institutions. In a democracy the other man may be better, wiser. It is not right to hate those who do harm. If you hate them you will become equally harmful. You will not induce them to abandon their evil ways. Hatred of evil is a kind of bondage to evil. The way out is through love, not through hate

Freedom of thought is the nerve centre of the spiritual life of man and his mental activity. Without that freedom the whole of literature, the recorded fruits of that activity, would suffer to the detriment of human growth in character and civilization. Nehru was essentially a democrat who believed in the freedom of the spirit.

Near the midnight of 14 August 1947, filled with a sense of the majesty of the hour and seeing as if in a flash the vast panorama of India's long past, her ancient greatness and glory, her subsequent defeats and disasters, her present troubles and tribulations, Nehru said, "A moment comes, which comes but rarely in history, when the soul of a nation long suppressed finds utterance. It is fitting that at this solemn moment we take the pledge of dedication to the service of India and her people and to the still larger causes of humanity." No leader of a people could have striven more ceaselessly to redeem that pledge.

In our foreign relations Nehru realized that in view of our peculiar problems and past history, we should follow a policy of non-involvement in military blocs. The policy of non-alignment has been sometimes gravely misunderstood. But we in India know that non-alignment as conceived by Nehru was not a policy of passive neutrality in the conflict between freedom and tyranny. Those who knew him knew where his heart really lay. Nationality

is justified when it stands for the right of a people to govern itself but when it develops an ambition to govern others or destroy them or shape them into alien moulds, it is unjustified and injurious. Nehru had always been a friend and champion of freedom and democracy. He brought to the problem a deep and abiding faith and had shown in negotiation a depth of experience that certainly cannot be equalled in Asia, and a love of India that will not be matched again

Whether Nehru's actual achievement is commensurate with his immense opportunities, whether greater circumspection could have avoided serious miscalculations, are questions which only the future historian can decide. It is difficult for us to answer these questions in a spirit of passionless objectivity. But this I must say, without doubt or hesitancy, that even most determined critics cannot dispute the scale of magnitude of his work and the profound impact he has had on the life and thought of his people of this generation. Those of us who have had the good fortune of knowing him a little will exhort others to pattern their lives on his model and echo the words of the Christian Gospel—"Go forth and do likewise".

Rashtrapati Bhavan
10 June 1964

S. Radhakrishnan

BY WAY OF PREFACE

Few men of our times have been more radiant than Jawaharlal Nehru His achievements, made possible by his vision, his intellect, his courage, culture and nobility, and his solicitude for the well-being of all mankind, have become part of history His boundless energy, his love of adventure, the wonderful variety of his interests, his gift of compassion and of laughter and his very appearance made him dearly loved not in India alone but in many lands of the world.

Soon after Jawaharlal Nehru's seventy-fourth birthday last November, some of us who had the privilege of counting ourselves among his co-workers, thought of presenting him with an album of photographs and a book of essays on the day he would complete seventy-five years of life. Alas, what was to be a birthday gift now becomes a memorial. But Jawaharlal Nehru lives on in our minds and these glimpses of a magnificent life will be a happy reminder of our good fortune in being his contemporaries.

In bringing together this volume we have received unstinted co-operation from many distinguished photographers in India and abroad and from near relations and colleagues of Jawaharlal Nehru, besides numerous publishing houses and other institutions. The Ministry of Information and Broadcasting, Government of India, has given us great help. So have the diplomatic missions of several countries. We thank them all for their kindness.

New Delhi
10 September 1964

జవహర్లాల్ నెహ్రూ

స్మారక సంపుటి

ఫోటో ఆల్బమ్

తొలిపలుకు

రాష్ట్రపతి

డా॥ యస్. రాధాకృష్ణన్.

ప్రచురణ

జవహర్లాల్ నెహ్రూ స్మారక గ్రంథావళి కమిటీ తరపున

పాపులర్ ప్రకాశన్, బొంబాయి - 1.

తెలుగు సంపుటి పంపిణీదార్లు

ఆంధ్రప్రదేశ్ బుక్ డిస్ట్రిబ్యూటర్సు,

రాష్ట్రపతి రోడ్డు ::: సికిందరాబాదు.

జవహర్లాల్ నెహ్రూ 75 వ జన్మదిన స్మారకంగా
1964 నవంబరు 14 తేదీనాడు
భక్త్యంజలితో ప్రచురించినది.

ముద్రణ :
తొలి తెలుగు పుటలు : శివాజీ ప్రెస్, సికిందరాబాదు.
తతిమా గ్రంథం : యస్. రాము, కమర్షియల్ ప్రింటింగ్ ప్రెస్, లిమిటెడ్,
34-38, బ్యాంకువీధి, బొంబాయి-1.

ప్రచురణ :
జి. ఆర్. భట్కల్, పాపులర్ ప్రకాశన్,
35-C, తార్‌దేవ్ రోడ్డు, బొంబాయి-34.

తొలి పలుకు

"ముందడుగు వేసి ఆ మహానుభావుని అనుసరించండి."

శ్రీ జవహర్లాల్ నెహ్రూ బహుముఖ ప్రజ్ఞాశాలి. ఆయనను గూర్చి ఇదమిత్థంగా ఒక అభిప్రాయం చెప్పడం కష్టం. ఈ సంవత్సరం మే నెలాఖరులో మనల్ని దుఃఖసాగరంలో ముంచి ఆయన వెళ్ళిపోయారు. ఆయన గొప్ప మేధావి. అపారమైన సాంఘికచింతన గల వ్యక్తి. నేటి తరం మహాపురుషులలో ఆయన అగ్రగణ్యుడు. గొప్ప రాజనీతిజ్ఞుడు. మానవ స్వాతంత్ర్యం విషయంలో ఆయన చేసిన సేవ అనన్య సామాన్యమైనది.

ఎన్నో పరిణామాలతో, ఎన్నో మార్పులతో సంక్షోభిస్తున్న నేటి ప్రపంచంలో భారతదేశం నెహ్రూ నాయకత్వం క్రింద జాతీయంగానూ, అంతర్జాతీయంగానూ తన ఉనికిని సర్దుబాటు చేసుకొంటూ వచ్చింది. శ్రీ నెహ్రూ దృష్టిలో మానవ జీవితం సాధారణవిన్యాసం కాదు. అది నిరంతర సంగ్రామం. ఉన్నదానికీ, ఉండవలసిన దానికీ మధ్య ఎడతెరపిలేకుండా జరిగే సంఘర్షణ. మహాపురుషులు జ్యోతులవంటివారు. జ్యోతి ఇతరులకు వెలుగు చూపుతుంది. కాని, తాను కాలి, కొడిగట్టి బూడిదై పోతుంది. నెహ్రూ నిర్విరామంగా దేశానికి సేవచేస్తూ ఆ సేవలోనే ఆహుతి అయిపోయాడు. దేశసేవ తప్ప ఆయన మానసవీధిలో మరొక ఆలోచనే వుండేది కాదు.

భారతీయులను ఆవహించివున్న మూఢనమ్మకాలనూ, దురభిమానాలనూ పోగొట్టవలెనని నెహ్రూ ప్రగాఢవాంఛ. మూర్ఖత్వం, గుత్తదారీ విధానంపైగాక విజ్ఞానశాస్త్రంపై, సామ్యవాద పద్ధతిపై ఆధారపడి వుండే నాగరిక రాజ్యాన్ని నిర్మింపవలెనని ఆయన అభిలషించాడు.

దేశయువకులు సక్రమ రీతిలో పెంపుజెందవలెనంటే, రెండు విధములైన చైతన్యప్రవంతు లవసర మని ఆయన తరచు నొక్కి చెబుతూవుండేవాడు: ఒకటి - వైజ్ఞానిక స్రవంతి; రెండవది - ఆధ్యాత్మిక స్రవంతి. యువకులు క్రమబద్ధంగా విద్యావంతులు కావలెనంటే, ప్రపంచాన్ని గూర్చి శాస్త్రీయ పరిజ్ఞానాన్ని పొందడం అవసరం. కేవలం విజ్ఞానశాస్త్రాన్ని మాత్రమే చదివి మానవశాస్త్రం సంగతి పట్టించుకోక పోతే, క్రమేణా మానవతే మృగ్యం కావచ్చు. మానవుణ్ణి సదా ప్రచారానికి గురిచేస్తూపోతే అతడు కచ్చితంగా యంత్రంవలె తయారవుతాడు. యంత్రం ఎప్పుడు ఏ పని చేస్తుందో చెప్పవచ్చుగదా ! మానవుడూ అంతే అవుతాడు అసలు మానవుడే సగం జంతువు. మానవుడు విజ్ఞాన, సాంకేతిక శాస్త్రాలను వృద్ధిచేస్తున్నాడంటే అతను సగం సృష్టికర్త, సగం దేవుడు అన్నమాట. తాను పరిపూర్ణుడు కావడానికీ, భౌతిక జీవితపు పరిమితులకు అతీతంగా పోవడానికీ మానవుడు అవిశ్రాంతంగా కృషిచేస్తూవుంటాడు. కాని అది ఎడతెగని అన్వేషణ; నిర్విరామకృషి. పరిపూర్ణత్వం ఒక పట్టాన రాదు. దాన్ని బట్టే అతడు సృజింపబడ్డ వాడనీ, స్వాభావిక సిద్ధుడు కాదనీ విశదమవుతున్నది. పరిపూర్ణతను సాధించే అన్వేషణలోనే మానవుడు ప్రకృతి బంధాలను వదిలించుకొంటాడు. మహాకావ్యాల అధ్యయనం వల్ల ఆధ్యాత్మికవివేకం కలుగుతుంది. యవ్వనంలో ఉన్నప్పుడే మనం ప్రపంచ మహాకావ్యాలను చదవాలి ఈ మహాకావ్యాలకు దేశకాలపరిధులు

లేవు. అవి అన్ని యుగాలకూ, అన్ని దేశాలకూ చెందినవి. విశేషపాండిత్యము, సర్వవిషయ పరిజ్ఞానము సముపార్జించవలెనంటే మహాకావ్యాలు క్షుణ్ణంగా అధ్యయనం చేయడం అవసరం. మహాకవి కాళిదాసు, మహానాటక కర్త షేక్సుపియరూ మానవ ప్రకృతిలోని లోతుపాతులనూ, వైశాల్యాన్నీ, నిగూఢవిశేషాలనూ వ్యక్తం చేశారు.

షేక్సుపియరు సార్వజనీనతగలవాడు. అతని భావాలు, మనఃస్థితులు, హృదయగత ఆవేశాలూ ఒక్క ఆంగ్లేయులకే గాక ప్రపంచంలోని పాఠకుల కందరికీ గ్రాహ్యమవుతున్నవి. అతని నాటకాలను చదువుతూవుంటే అతనికి ఈ జగత్తు పై పూతా, దీని కలకలం మాత్రమే గాక దీని గాఢత్వమూ బాగా తెలుసుననీ, మానవ ప్రకృతిలో గల కలిమిలేములూ, దాని నగ్నత్వమూ, అణగి మణిగివుండే దాని భావాలూ, ఆలోచనలూ, ఆవేశాలూ, ఉద్రేకాలను కూడ అతను బాగా ఎరుగుననీ విదితమవుతుంది.

మానవ ప్రకృతిని అర్థం చేసుకోవాలన్నా, మనకు తటస్థపడ్డ దానిని సహనం, సానుభూతి, అవగాహనలతో బోధపరచుకోవాలన్నా మహాకావ్యాలు అత్యవసరమైనవి. చాలామంది వ్యక్తులు తమకు తెలియకుండానే తమ చుట్టూ మానసిక చెరసాలలు నిర్మించుకొంటారు. క్రొత్త విషయాలు నేర్చుకోరు. దృష్టిని సంకుచితం చేసుకొంటారు. కూపస్థమండూకాలై, ఇతర అంశాలపట్ల ఆసక్తి చూపనే చూపరు వారి వైఖరిలో ఆనాటికానాటికి కాఠిన్యం కనిపిస్తూ ఉంటుంది. నిత్యకృత్యాలలో పడి, ప్రమత్తులై, ఐహికజీవితమనే వలలో చిక్కుబడి పోతారు. మనలో నిజంగా మానవత్వ మనేది వుంటే తప్పులుచేసే మర్త్యుల పట్ల సానుభూతి చూపాలి. ప్రతీకార బుద్ధిని విడనాడాలి. చరిత్ర మనకొసగే అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోవాలి. యంత్రయుగం సమాజానికి ఆపాదించే కాఠిన్యతలు, స్పర్ధలు గమనిస్తూనే స్వాతంత్ర్యానికి నూతన జీవం పోయాలి.

ఆధ్యాత్మికమైన ఈ మహాకృషిలో నెహ్రూజీవితం, ఆయన ఆశయాలూ గొప్పపాత్ర వహించాయి. జవహర్లాల్‌నెహ్రూ మహాకావ్యాలు అధ్యయనం చేశాడు. ఆయన ఎంతగా రాజకీయ సంరంభంలో నిమగ్నుడై ఉన్నా, రోజూ ఏదో కొంత తీరిక చేసుకొని మహాకావ్యాలు చదువుతూ ఉండేవాడు. మన యువకులు ఈ విషయంలో శ్రీ నెహ్రూను ఆదర్శంగా పెట్టుకొని, విజ్ఞానిక వైశాల్యాన్ని సాధింప ప్రయత్నించాలి. మహాకావ్యాలు చదువుకొన్న వారు ఆత్మబలంపై నిలుచుకోగలుగుతారు. అవసరమైతే అంతర్దృష్టితో అంతర్ముఖులూ కాగలుగుతారు.

మహాకావ్యాల అధ్యయనం వల్ల వినయం అలవడుతుంది. మనిషి అణకువ నేర్చుకొంటాడు ప్రజాస్వామ్యవ్యవస్థలు చక్కగా పనిచేయాలంటే నమ్రతాగుణం అవసరం. ప్రజాస్వామ్యంలో రెండవ మనిషి మనకన్న మంచివాడు కావచ్చు మనకంటే వివేకి కావచ్చు కీడెంచ జూచేవారిని ద్వేషించడం మంచిదికాదు. ద్వేషిస్తే మనమూ కీడుచేసేవారమే అవుతాము. చెడు మార్గాన్ని విడనాడవలసిందిగా ఇతరులను ప్రోత్సహించలేము చెడుగును ద్వేషించడమంటే చెడుగుకు దాసులం కావడమే. కనుక ప్రేమయే మంచి మార్గం. ద్వేషం కాదు

మానవుని మానసిక కార్యాలకూ, అతని ఆధ్యాత్మిక జీవితానికీ భావస్వాతంత్ర్యం నాడీ కేంద్రం వంటిది. భావస్వాతంత్ర్యం లేకపోతే మొత్తం సాహిత్యం, దాని ఫలాలూ వమ్ము అవుతాయి. మానవుని వికాసానికి తీవ్ర అఘాతం కలుగుతుంది. శీలము, నాగరికత పెంపుజెందవు. నెహ్రూ గొప్ప ప్రజాస్వామ్యవాది ఆత్మస్వాతంత్ర్యంపై ఆయనకుగల విశ్వాసం అపారమైనది.

1947 ఆగస్టు 14 వ తేదీ అర్ధరాత్రి భారతదేశానికి విశేషప్రాముఖ్యం గల వేళ. ఆ శుభవేళ సమీపిస్తూసమీపిస్తూ ఉండగా నెహ్రూ దాని ఘనతను తటాలున గ్రహించాడు. భారతదేశ సుదీర్ఘ గతమంతా ఆయనమనోవీధిలో మెరుపులా మెరిసింది. భారత పురావైభవం, తరువాత ఈ దేశం పొందిన అపజయాలూ, ఎదుర్కొన్న విపత్తులూ, ప్రస్తుతకాలంలో దాని కష్టాలూ, సంకటాలూ ఆయనస్మృతిపథంలో మెదిలాయి. కాబట్టే "చరిత్రలో ఇటువంటి క్షణం చాలా అరుదుగా వస్తుంది. బహుకాలంగా అణచివుంచబడ్డ జాతి తన హృదయంలో వున్న భావాన్ని ఈ క్షణంలో బైటికి చెప్పుకొంటుంది. ఇట్టి మహత్తరక్షణంలో భారత దేశానికీ, భారత ప్రజలకూ, మానవాళికీ సేవచేస్తామని మనం ప్రతిజ్ఞ గైకొనడం సముచితమైన పని." అని శ్రీ.నెహ్రూ ఆ అర్ధరాత్రివేళ ఉద్ఘాటించాడు. ఆ ప్రతిజ్ఞను నెరవేర్చుకోడానికి మరొక నాయకుడెవరైనా నెహ్రూవలె అంత అవిశ్రాంతంగా పాటుపడివుంటాడా ?

భారతదేశం తన గతచరిత్రదృష్ట్యానూ, తన ప్రత్యేకసమస్యల దృష్ట్యానూ ఏ సైనిక కూటమిలోనూ చేరకుండా విబంధవిధానాన్ని అనుసరించవలెనని నెహ్రూ నిశ్చయించాడు. ఈ విబంధవిధానాన్ని కొందరు కొన్ని సందర్భాలలో చాలా అపార్థం చేసుకొన్నారు కాని, నెహ్రూ రూపొందించిన విబంధ విధానం వట్టి తటస్థవిధానం కాదనీ, స్వాతంత్ర్యానికీ, పరపీడనానికీ మధ్య ఘర్షణ ఏర్పడ్డప్పుడు మనం వూరికే చూస్తూవుండ మనీ భారతీయులకు బాగా తెలుసు. నెహ్రూను ఎరిగిన వారికి ఆయన హృదయంలో ఏముందో బాగా తెలుసు. జాతీయత అనేది ఒక దేశప్రజలు తమకు తాము పరిపాలించుకోవడం అన్న సూత్రానికి బాసటగా నిలిచినంతవరకూ సమంజసమైనదిగానే ఎంచబడుతుంది. కాని, అదే జాతీయ తత్వం ఇతరులను పాలించవలెననో, లేక వారిని నాశనం చేయవలెననో, లేదా వారిని విదేశపు మూసలలో అచ్చు పోయవలెననో అత్యాశతో, దురుద్దేశానికి పాల్పడిందంటే అది అన్యాయం, హానికరం. నెహ్రూ ఎల్లప్పుడూ స్వాతంత్ర్యాన్నీ, ప్రజాస్వామ్యాన్నీ కోరాడు. వాటికోసం పోరాడాడు. వాటిపై ఆయనకు గల విశ్వాసం ఎనలేనిది. వాటికోసం ఇతరులతో సంప్రతింపులూ, చర్చలూ జరిపేటప్పుడుకూడ ఆయన చూపిన ఓర్పు, నేర్పు, అనుభవం ఆసియాలోనే అద్వితీయమైనవి. భారతదేశంపై అయనకు గల ప్రేమాభిమానాలు వాటికవే సాటి.

నెహ్రూ ఏమిసాధించాడు? ఆయన సాధించింది ఆయనకుగల అవకాశాలతో పోల్చిచూస్తే చెప్పుకో దగ్గదేనా? ఆయన మరింత మెలకువతో వ్యవహరించివుంటే పెద్ద పొరపాట్లు జరగకుండా నివారించడం సాధ్యమయ్యేది కాదా ? ఈ మొదలైన అంశాలన్నీ భావిచరిత్రకారులు మాత్రమే నిర్ణయించ గలరు. ఆవేశాలూ, ఉద్రేకాలూ లేకుండా కేవలం సత్యాన్వేషణ దృష్టితో మనం ఈ ప్రశ్నలకు సమాధానాలు చెప్పడం కష్టం. కాని, ఒక్క మాట మాత్రం నిస్సంకోచంగా చెప్పదలచుకొన్నాను: ఆయన సాధించినవి మహత్తర కార్యాలు. ఈ తరానికి చెందిన తన దేశ ప్రజలపై ఆయన ప్రసరించిన ప్రభావం చాలా గొప్పది. ఆయనను కొంత మాత్రంగానైనా ఎరుగగల సదవకాశం లభించిన మావంటి వారము ఇతరులను "మీ జీవితాలకు నెహ్రూను ఆదర్శంగా పెట్టుకోండి; క్రైస్తవ సువార్తలో చెప్పినట్లు 'ముందుకు వెళ్ళండి, మీరూ ఆయన చేసినట్లే చేయండి,'" అని ప్రబోధిస్తాము.

సర్వేపల్లి రాధాకృష్ణన్.

ఉపోద్ఘాతంగా....

మన కాలంలో జవహర్లాల్ నెహ్రూను మించిన మహోజ్వలవ్యక్తి మరొకరు లేరు. ఆయన ఆదర్శాలు, దూరదృష్టి, మేధ, ధైర్యసాహసాలు, ఆయన సంస్కృతి, దొడ్డగుణం, మానవాళి శ్రేయస్సు పట్ల ఆయనకుగల శ్రద్ధాసక్తులు, ఆయన సాధించిన మహత్తరకార్యాలు చరిత్రలో చేరిపోయాయి. ఆ వ్యక్తిలో ఎంతటి జవసత్వాలు! ఆయన ఎంత పరిశ్రమ చేసేవాడు! సాహసకార్యాలంటే ఆయనకెంత మక్కువ! ఆయనకు ఎన్ని విషయాలపై ఆసక్తి! ఆ హృదయంలో ఎంత కరుణ! ఆయన నవ్వితే ఎంత నిండుగా నవ్వేవాడు! కాబట్టే, ఆయన ఒక్క భారతదేశ ప్రజలకేగాక ప్రపంచంలో అనేక దేశాలవారికి ప్రియతము డయ్యాడు. చేతిలో కెమెరా ఉన్నవారు ఆయన ఛాయాచిత్రం తీయకుండా ఉండేవారా? తీసి ఎంతగా సంతసించేవారని!

గత నవంబరులో (1963) జవహర్లాల్ నెహ్రూ 74వ జన్మదినోత్సవం జరిగిన తర్వాత, ఆయన సహచరులమయ్యే భాగ్యం కలిగిన మావంటి కొందరము, ఆయనకు 75 ఏండ్లు నిండిన రోజున ఆయన ఛాయాచిత్రాల ఆల్బము నొకదాన్ని, వ్యాస సంపుటి నొకదాన్ని ఆయనకు సమర్పించవలె ననుకొన్నాము. కాని, విధివశాత్తూ జన్మదినోత్సవకానుక కావలసినది ఇలా స్మారకసంచికగా తయారయింది. అయితే జవహర్లాల్ నెహ్రూ మన మనస్సులలో సుప్రతిష్ఠిత మయ్యాడు. ఒక మహాపురుషుని జీవితానికి సంబంధించిన ఈ చిత్రాలు ఆయనకు సమకాలికుల మయ్యే మహాభాగ్యం మనకు అబ్బినందుకు ఆనందస్మృతిగా నిలిచిపోతాయి.

ఈ సంపుటాన్ని ఈ రూపంలో వెలువరించడంలో భారతదేశంలోనూ, విదేశాలలోనూ గల ఛాయాచిత్రకారులనుండి, జవహర్లాల్ నెహ్రూ సమీప బంధువులనుండి, ఆయనతో కలిసి పనిచేసిన వారినుండి, ఇంకా అనేక సంస్థలనుండి, ప్రచురణ కర్తలనుండి మాకు అమితంగా సహకారం లభించింది. భారత ప్రభుత్వ సమాచార రేడియోప్రసార మంత్రిత్వశాఖ చాలా సహాయం చేసింది. అనేక దేశాల రాయబార కార్యాలయాలుకూడ మాకు తోడ్పడ్డవి. వారికందరికీ మా కృతజ్ఞతాభివందనములు,

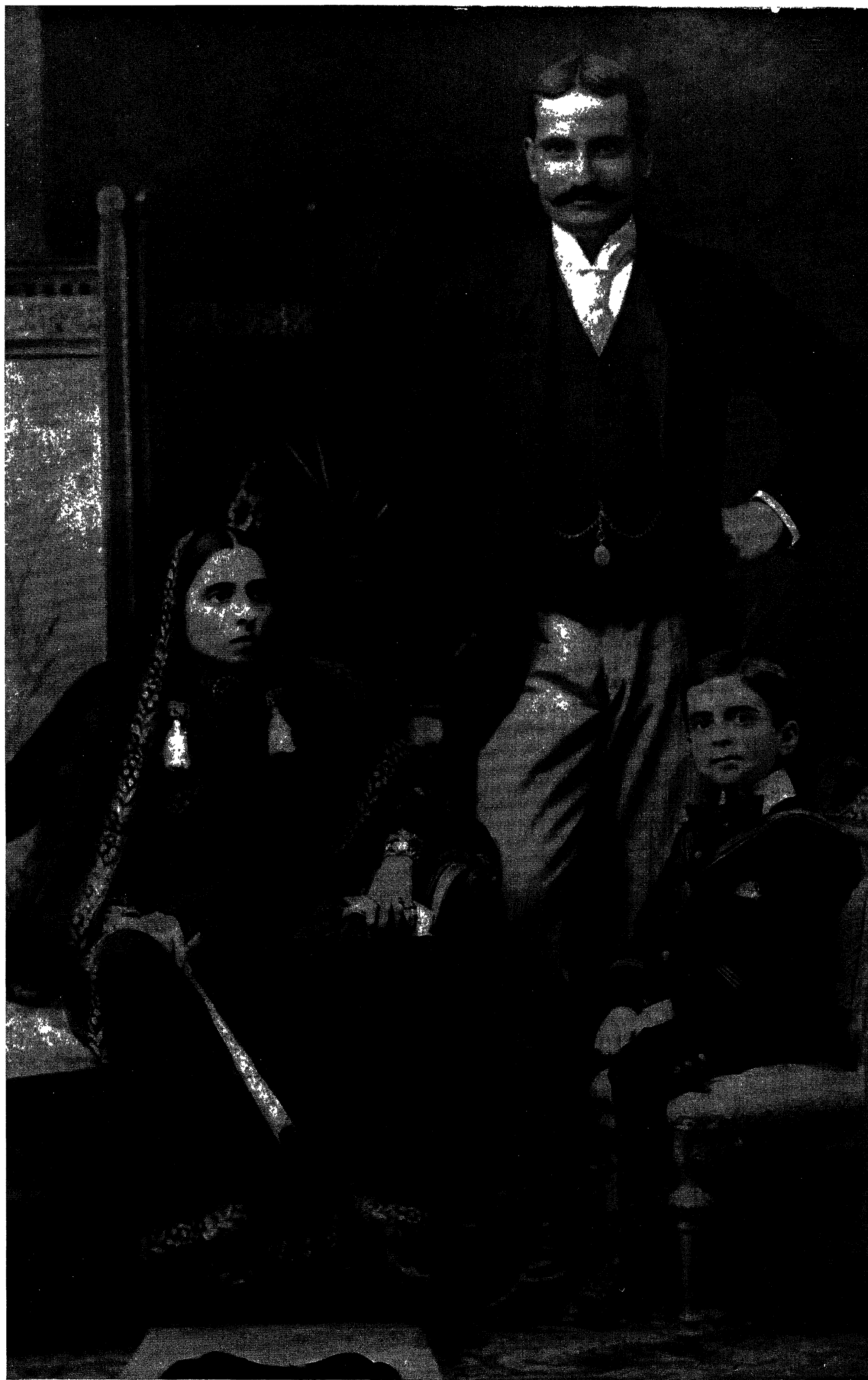
డా॥ జాకిర్ హుసేన్
అధ్యక్షుడు,
జవహర్లాల్ నెహ్రూ
స్మారకసంపుటాల ప్రచురణ సంఘం.

చిత్రాల వివరణ

(సంఖ్యానుక్రమణికగా)

100. కొందరు కర్షకులతో, 1957.
101. ఈశాన్య సరిహద్దు ఏజన్సీలోని సైనిక దళాలను చూడవెళ్ళినప్పుడు.
102. 1963 లో ఒకానొక యన్. సి సి విన్యాసంలో.
103 ఈశాన్య సరిహద్దు ఏజన్సీ మీదుగా ఒక హెలికాప్టరులో పయనిస్తూ.
104. లడక్‌కు వెళ్ళినప్పుడొకసారి.
105. 1962 అక్టోబరులో కొలంబో నుంచి తిరుగు ప్రయాణం కట్టినప్పుడు సింహళ ప్రధాని శ్రీమతి సిరిమావో బండారనాయకేతో.
106 ఆఫ్ఘనిస్థాన్ రాజు జహిర్‌షాతో.
107 కొత్త ఢిల్లీ - పాలం విమానాశ్రయంలో పాకిస్థాన్ అధ్యక్షుడు అయూబ్ ఖానుతో. 1959.
108. నేపాల్-లలిత్పూరులో పౌరసన్మానం. జూన్, 1959
109 ఇరాన్‌షాతో - కొత్త ఢిల్లీలో, రాష్ట్రపతి భవనంలో.
110 ఖాట్మండూ రాజమందిరంలో నేపాల్ రాజదంపతులతో.
111 కొత్త ఢిల్లీలో బర్మా రివల్యూషనరీ కౌన్సిలు అధ్యక్షుడు జనరల్ నెవిన్‌తో. ఫిబ్రవరి, 1964.
112 కొత్త ఢిల్లీలో కాంబోడియా రాకుమారుడు నార్డం సిహనౌక్‌తోనూ, ఆయన బృందంతోనూ.
113. 1957 అక్టోబరులో ఇందిరా గాంధితో పాటు టోకియో వెళ్ళినప్పుడు జపాన్ చక్రవర్తి దంపతులతో.
114. 1954 అక్టోబరులో, పెకింగులో చైనా పీపిల్స్ రిపబ్లిక్ అధ్యక్షుడు మావోసేటుంగ్‌తో.
115. 1962 అక్టోబరులో, కొత్త ఢిల్లీలో, అప్పటి మలయా ఫెడరేషన్ ప్రధాని టుంగ్‌కూ అబ్దుల్‌రహమాన్‌తో
116. జకర్తాలో ఇండోనీషియా అధ్యక్షుడు సొకర్నోతో.
117. కైరోలో యునైటెడ్ అరబ్ రిపబ్లిక్ అధ్యక్షుడు నాసర్‌తో. సెప్టెంబరు, 1962.
118. ఇండియాను చూడ వచ్చిన ఘనా ప్రధాని డా॥ క్వామే న్క్రుమాతో డిసెంబరు 1958.
119. కొత్తఢిల్లీలో ఎథియోపియా చక్రవర్తి హెయిలీ సెలాసీతో.
120. కొత్త ఢిల్లీలో సూడాన్ అధ్యక్షుడు అబ్బౌద్‌తో.
121 1961 సెప్టెంబరులో బెల్‌గ్రేడ్‌లో జరిగిన నిబంధ రాజ్యాల సభలో.
122. 1961 జనవరి 25 వ తేదీనాడు కొత్త ఢిల్లీ - పాలం విమానాశ్రయంలో, రాణి ఎలిజబెత్‌కూ, రాకుమారుడు ఫిలిప్‌కూ స్వాగతమిస్తూ.
123. 1948 అక్టోబరులో లండన్-డౌనింగ్ వీధి 10 లో జరిగిన కామన్వెల్త్ ప్రధానుల మహాసభలో.
124. 1961 నవంబరు 6 వ తేదీనాడు వాషింగ్టన్‌లో విమానం దిగినప్పుడు అధ్యక్షుడు జాన్ యఫ్. కెనెడీ, ఉపాధ్యక్షుడు లిండన్ బి. జాన్సన్‌లతో.
125. 1959 డిసెంబరులో ఢిల్లీ విశ్వవిద్యాలయంలో అమెరికా అధ్యక్షుడు ఐసెన్ హోవర్, శ్రీ రాధాకృష్ణన్‌లతో.
126. 1962 మార్చిలో కొత్తఢిల్లీలో హోలీపండుగ లాంఛనంగా శ్రీమతి జాక్వెలిన్ కెనెడీ నుదుట రంగు బుక్కా చరుముతూ.
127. రష్యా ప్రధాని కృశ్చేవ్‌తో.
128. 1956 జూన్‌లో సోవియట్ యూనియన్‌కు వెళ్ళినప్పుడు క్రెమ్లిన్ భవనంలో విందు.
129. 1956 మార్చి హోలీ వేడుకల సందర్భాన రష్యా రాయబారి మెన్‌షికోవ్, అనాస్తాస్ మికోయాన్లతో.
130 బెల్‌గ్రేడ్‌లో ఇచ్చిన ఉపాహార విందులో యుగోస్లావియా ప్రెసిడెంట్ మార్షల్‌టిటో దంపతులతో.
131. పారిస్ - ఎలిసీ ప్రాసాదంలో ఫ్రాన్సు ప్రెసిడెంట్ డిగాలీ దంపతులతో. మే, 1960.
132. కొత్త ఢిల్లీలో ఐక్య రాజ్యసమితి ప్రధాన కార్యదర్శి డాగ్‌హామర్ షెల్డుతో. మార్చి 1959
133. 1961 నవంబరు 10 వ తేదీనాడు సమితి జనరల్ అసెంబ్లీలో ప్రసంగిస్తూ.
134 జార్జి బెర్నార్డ్‌షాతో, మే, 1949.
135 సెయింట్ ప్రిన్‌స్టన్‌లో ఆల్బర్ట్ అయిన్‌స్టీన్‌తో.
136. జాకొబ్ ఎప్‌స్టీన్ కోసం కూర్చొని.
137. హెలెన్ కెల్లర్‌తో
138 లండన్‌లో రాయల్ సొసైటీ ఆఫ్ ఆర్ట్సులో జాక్వెస్ బ్రోమనాట్ (కుడివైపు వ్యక్తి) చిత్రించిన తన రూపచిత్రాన్ని పరిశీలనగా పరికిస్తూ.
139. ఒక పరిశీలన.
140 కుమార్తె ఇందిర, మనమలు రాజీవ్ - సంజయ్‌లతో
141 కాశ్మీర్‌లో వినోద విహారం
142. 1963 లో.
143. ఉద్యాన వాటికలో ఉల్లాసంగా వాహ్యాళి.
144 'ఐ యన్.యస్ ఢిల్లీ' నౌకమీద
145 సిమ్లా దగ్గర మషోబ్రాలో.
146 కృష్ణా హఠీ సింగ్‌తో.
147 మేనగోడలుతో.
148. విజయలక్ష్మీ పండిట్‌తో
149. సోవియట్ యూనియన్ యుద్దళ వీరులతో. 1955.
150 కాశ్మీరులో ఒక అమ్మాయి నుంచి పూల కానుక.
151 ఒకానొక రాజస్థాన్ పల్లె పిల్లలతో.
152. కొత్తఢిల్లీలో బాలలదిన సంరంభం.
153. ఒక మిత్రుని మనుమరాలు నిలోఫర్‌తో.
154. 1957 లో "ప్రధాని యింటి పట్టున పిల్లలు" అనే అఖిల భారత రేడియో కార్యక్రమంలో.
155. 1958 నవంబరు 14వ తేదీనాడు కొత్తఢిల్లీ బాల భవనంలో పిల్లల రైలు తొలిరోజు.

156. 1948 లో సిమ్లాలో కారుమీద వెళ్ళుతూ దారిన తార సిల్లిన ఒక ఎలుగుబంటిని వీపుతట్టి బుజ్జగించడానికి ఆగిన నెహ్రూ, మౌంట్‌బాటన్ దంపతులు
157. ఒక పులికూనతో.
158 తన పెంపుడు పండాను లాలిస్తూ
159 కానుకగావచ్చిన ఒక ఏనుగుగున్న తొండంతడుతూ
160. 1957 లో జపాను నవ నేషనల్ పార్కులో జింకలకు తిండి తినిపిస్తూ
161. జమ్మూలో బిల్లియర్డ్స్ ఆడుతూ, 1948
162. కాశ్మీరులో స్కై ఆట ఆడుతూ
163. కొత్త ఢిల్లీలో పార్లమెంటు సభ్యులు ఆడిన క్రికెట్ ఆటలో. సెప్టెంబరు 1953.
164. బాడ్మింటన్ ఆడుతూ.
165 ఒక విమానంలో చోదకస్థానాన కూర్చొని.
166. శ్రీనగరులో నీటిమీద జారుడు ఆట ఆడుతూ.
167. కత్తి యుళిపిస్తూ.
168. ఉయ్యాల ఊగుతూ
169. చర్ఖామీద నూలు వడుకుతూ.
170 ఢిల్లీలో రిపబ్లిక్ ఉత్సవాలనాడు జానపద నర్తకులకై దండతో.
171. ఒకసారి ఒక కాంగ్రెసు సమావేశంలో ఒక ఫోటో గ్రాఫరుమీదికి విసుగుతో తలగడ విసురుతూ.
172. కొబ్బెర బొండాం నీళ్ళు తాగుతూ
173-176. కొత్త ఢిల్లీ రాష్ట్రపతి భవనంలో దలైలామాతో పాటు ఏనుగుమీద సవారిచేస్తూ; భూటాన్‌లో ఒక జడల బర్రెమీద పయనిస్తూ; భూటాన్‌కు ఒక కొండ గుఱ్ఱం తట్టు ఎక్కిపోతూ; రాజస్థాన్‌లో ఒక ఒంటె మూపుమీద ముచ్చటగా వెళుతూ.
177 గుఱ్ఱంమీద జోరుగా.
178 కాశ్మీరులో ఒక తెప్పమీద తెడ్డువేస్తూ.
179. పశ్చిమాఫ్రికా దుస్తుల్లో.
180 కులూ లోయలో మణిలో.
181. రష్యా వెళ్ళినప్పుడు ఉజ్బకిస్తాన్ జాతీయవేషంలో.
182. సిక్కింలో చాంగూ సరస్సు చెంత.
183. నేపాల్ టోపీతో.
184. మైసూరునుంచి తలపాగా, దండ
185. 1958 లో పారోలో భూటాన్ మహారాజుతోపాటు సాంప్రదాయికమైన భూటాన్ దుస్తుల్లో.
186. బుందేల్ఖండ్‌నుంచి వచ్చిన జానపద పాటకులతో.
187. సింకాలింగులో జరిగిన స్వాగత సన్మానమప్పుడు, నాగా శిరోవేష్టనం వేసుకొని
188. గర్వాల్‌నుంచి వచ్చిన జానపద పాటకులతో.
189. పాంజిమ్‌లోని (గోవా) బాం జీసస్ బసిలికాలో.
190 ముస్లిం దివ్యక్షేత్రాల్లో ఒకటైన అజ్మీర్ దర్గా ఖ్వాజా సాహెబ్ వద్ద.
191. తన ఇంటివద్ద కొందరు జైన సాధువులతో.
192. కొత్త ఢిల్లీలోని సిక్కుల పుణ్యక్షేత్రం గురుద్వారా రాకబ్‌గంజ్‌వద్ద.
193 బోరోబుదూరులోని (ఇండోనేషియా) ఒక బుద్ధ విగ్రహాన్ని చూచి ఆనందించి అబ్బురపడుతూ
194. భువనేశ్వర్‌లోని ఒక గుడిలో.
195. కాంబోడియాలోని బాంటే శ్రీ గుడి గడపమీద.
196 మహాబలిపురంలో.
197. తన జన్మదినంనాడు ఒకసారి పావురాన్ని ఎగరవేస్తూ
198. బిధాన్‌తో వాహ్యాళి
199. ఒక సభలో మాట్లాడుతూ.
200 కొందరు కాంగ్రెసు స్వచ్ఛంద సేవకులతోసహా శ్రీ శ్రీమన్నారాయణ్‌తో.
201-204. వార్తా పత్రిక చదువుతూ; సమితి అసెంబ్లీలో ఉపన్యాసం వింటూ; పార్టీ సమ్మేళనంలో ఒక చీటీ వ్రాస్తూ; జయపూర్ కాంగ్రెసులో ఫలహారం చేస్తూ.
205 తన కచేరీ గదిలో.
206 - 214. కొన్ని పరిశీలన చిత్రాలు.
215 - 217. మరికొన్ని పరిశీలనలు
218. ఒక సభకు విజయం చేస్తూ.
219. కాశ్మీరులోని దాల్‌సరస్సులో ఒక పడవ మీద
220. శ్రీ రాధాకృష్ణన్, లాల్‌బహదూర్లతో. జూలై-1963.
221. ఇందిరతో పాటు వాహ్యాళి.
222. డేరాడూన్ దగ్గర సహస్రధారలో 1964 మే 25.
223. చనిపోవడానికి సరిగ్గా 22 గంటల ముందు, డేరాడూన్ నుంచి ఢిల్లీకితిరుగుపయనమైనప్పుడు. 1964 మే, 26.
224 ఆశ్వాసాంతం, 1964 మే 27.
225. మరణవార్త చెవినిబడంగానే ప్రధాని యింటిముందు సందులేకుండా గుమిగూడిన ప్రజాతండం.
226. కన్న తండ్రిని కోల్పోయి కుమిలి కుమిలి కన్నీరు కారుస్తున్న ఇందిర.
227 ప్రాణపక్షి ఎగిరి పోయిన వట్టి కట్టె - నెహ్రూ భౌతిక దేహం.
228. 1964 మే 28 న అంత్యక్రియలకై అంతిమయాత్ర
229. కొత్త ఢిల్లీలోని ఇండియా గేటు కొనకొమ్ముకుంచి అంతిమ యాత్ర దృశ్యం
230. రాజఘాట్‌కు అవతల అంత్య సంస్కార స్థలానికి దళాధిపతులు స్వయంగా భుజాలువేసి శవ వాహనాన్ని చేరవేస్తున్న దృశ్యం
231. చిన్న మనమడు సంజయ్‌చితికి నిప్పంటిస్తున్న దృశ్యం.
232. రాజీవ్,సంజయ్‌లు తాతగారి చితాస్థికలను సంగమంలో నిమజ్జన చేయడానికై తీసుకొని పోతున్న దృశ్యం.
233. హరినామోచ్చారణ దళదళలా పిక్కటిల్లుతుండగా, 1964 జూన్ 8 న గంగలో అస్థినిమజ్జనం.
234. ఒక చిన్నారి బాలనుండి చిట్టి గులాబి

1. Jawaharlal Nehru, five years old, with his parents, Swarup Rani and Motilal Nehru

6. Mother and son, 1897

7. "I grew up....as a somewhat lonely child."

8. On the occasion of donning the sacred thread, 1902

6. Mother and son, 1897

7. "I grew up....as a somewhat lonely child."

8. On the occasion of donning the sacred thread, 1902

9. As a cadet at Harrow, 1905

10. Towards the end of his stay at Harrow

11. Revisiting Harrow in May 1960

12. In graduation robes, Cambridge, 1910

14. Father and son in England, 1909

13. With parents and sister Vijayalakshmi during a visit to England. At left is uncle Jivanlal

15. With Kamala after their wedding in Delhi, 8 February 1916

16. With Kamala and daughter Indira

17. With delegates to the Indian National Congress, Amritsar, December 1919. Seated on chairs, third from left onwards: Bal Gangadhar Tilak, Motilal Nehru, Swami Shraddhanand, Annie Besant and Madan Mohan Malaviya. Jawaharlal Nehru squats at left; next to him is S. Satyamurti. Behind Swami Shraddhanand is Lajpat Rai First two from left in second row are N. C. Kelkar and Abbas Tyabji.

18. In Moscow, 1927

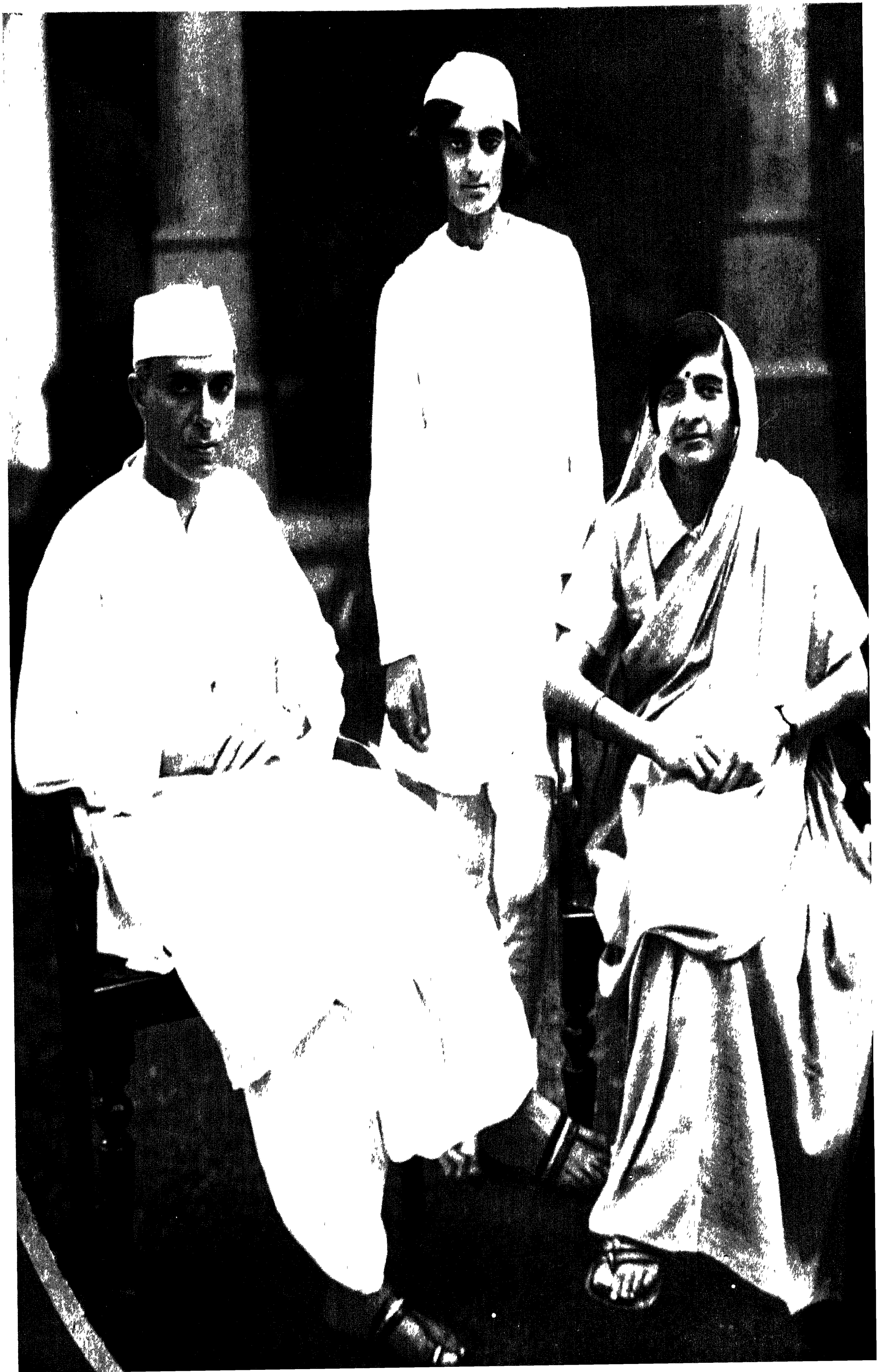

19. With Congress workers of South India
Next to Jawaharlal Nehru is Sarojini Naidu.

20. Being taken out in procession in Calcutta, 1928

21. With Indira and niece Chandralekha

22 With Kamala and Indira, 1929

23. With Mahatma Gandhi, 1929

24. At a public meeting in Allahabad, 1930. Also, from left: J. B. Kripalani, Mahatma Gandhi, Motilal Nehru and Madan Mohan Malaviya.

25. As President of the Congress, Lahore session, 1929, where he moved and carried through the resolution for Complete Independence

6. Father and son during the Salt Satyagraha, 1930

27. Father and son, 1929

28. With wife and daughter at Bangalore on their way back from Ceylon, 1931

29. Portrait of the author in *The Autobiography* written in prison and published in 1936

30. At the inauguration of the Congress Hospital at Allahabad. In the front row (from left except the third): Mahadev Desai, Rajendra Prasad, Vallabhbhai Patel, M. A. Ansari, Jawaharlal Nehru, Madan Mohan Malaviya, Abul Kalam Azad, J. M. Sengupta, Perinben Captain and Maniben Patel. Behind Malaviya and Azad are Purshottamdas Tandon and C. Rajagopalachari. In back row, fifth from left, is Rafi Ahmed Kidwai and third from right is Asaf Ali.

31. Kamala Nehru

32. On the eve of departure from Karachi in September 1935, to join Kamala in Germany, where she was under treatment

33. On his return to Karachi in March 1936, after the death of Kamala in Switzerland

34. With Mahatma Gandhi and Rajkumari Amrit Kaur in Sevagram

35. As President of the Lucknow session of the Congress, April 1936. At left in uniform is Sampurnanand, who commanded the volunteers.

36. A stroll with Mahatma Gandhi at Wardha, 1939

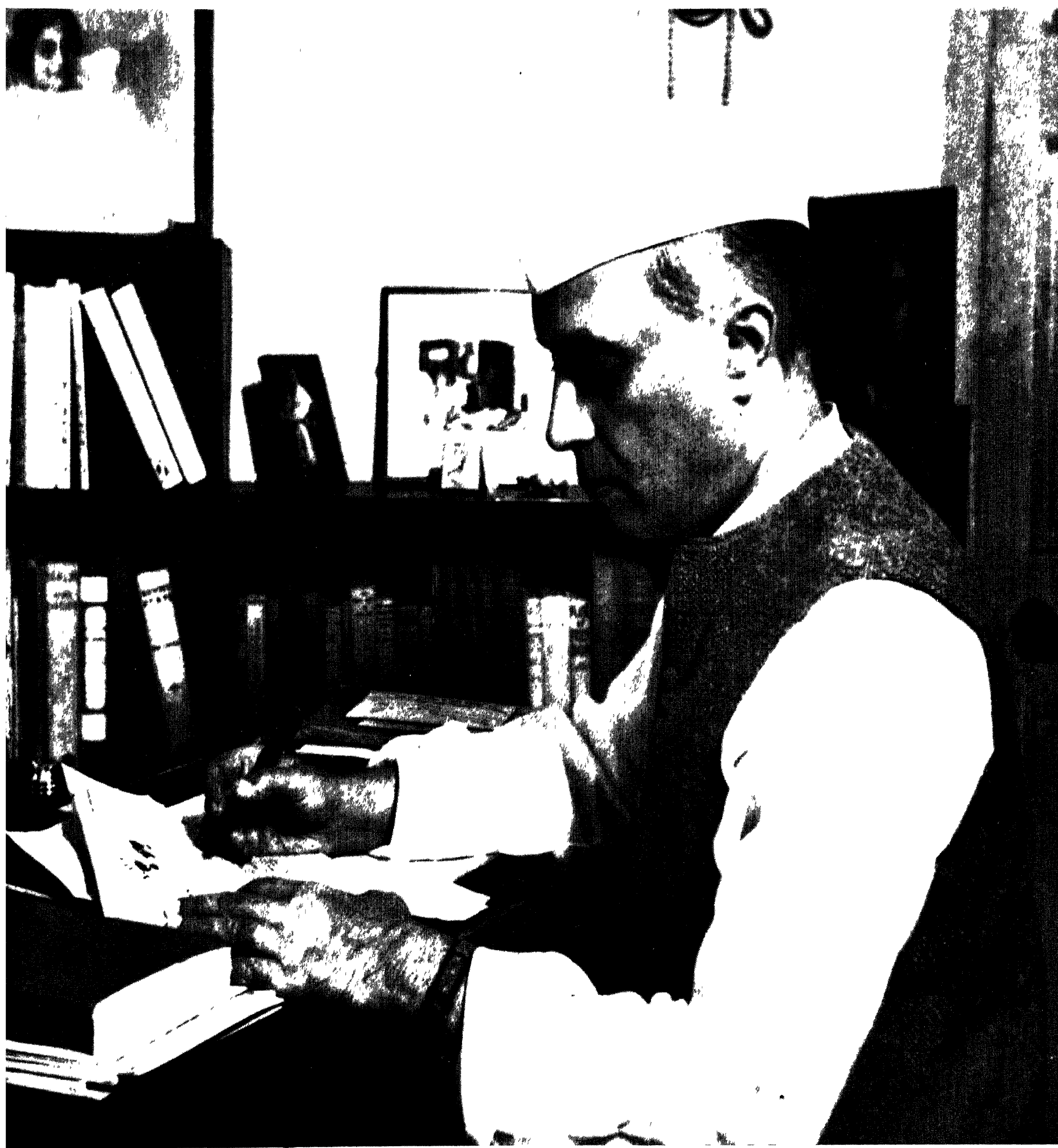

37 With some co-workers

38. Bathing at the Sangam in Allahabad, after the death of his mother, 1937

39. At his desk in Anand Bhavan

40. With Indira and V. K. Krishna Menon in London in 1938

41. At a meeting in London, 1938

42. Speaking at Trafalgar Square, London, in support of the Republican cause in the Spanish Civil War, 1938

43. With Sarojini Naidu at the Haripura session of the Congress, 1938. Above, Subhas Chandra Bose, who presided over the session, receives the salute. Next to him is Vallabhbhai Patel.

44. With Subhas Chandra Bose, 1938

45. With Rabindranath Tagore

46. With C. F. Andrews

47 With Mahatma Gandhi and Vallabhbhai Patel in Bombay, 1939

48. With Jamnalal Bajaj, Wardha

49. With Mahatma Gandhi at the historic session of the All-India Congress Committee in Bombay on 7 August 1942 where the Quit India Resolution was passed, resulting in the arrest of the national leaders and Jawaharlal Nehru's long incarceration at the Ahmednagar Fort

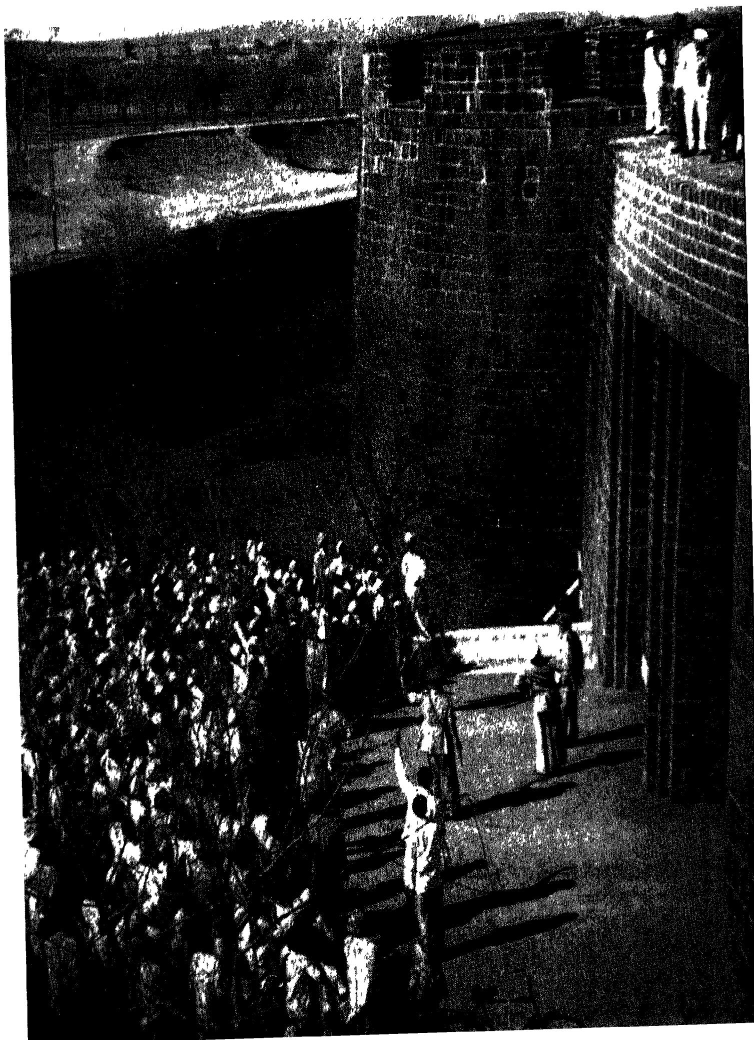

50. With his brother-in-law, Ranjit S. Pandit, when both were in prison in the early 'thirties

51. Below right: On top of the Ahmednagar Fort when he revisited it in 1953

52. A stroll with Khan Abdul Ghaffar Khan at Simla

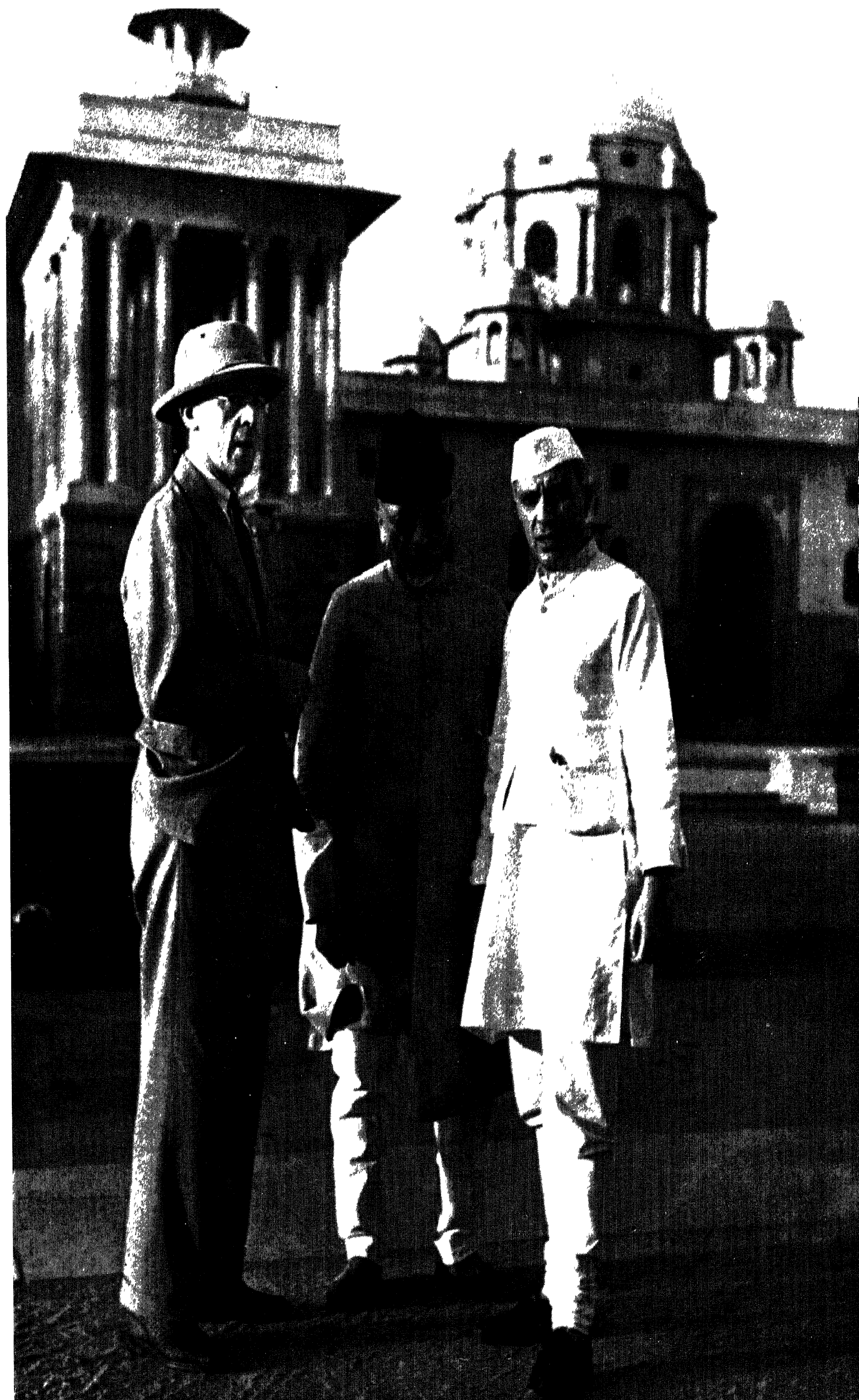

53. Leaving the Viceregal Lodge in Simla, where the leaders were in conference with the Viceroy in July 1945

54. With Mohammed Ali Jinnah, May 1946

55. With Sir Stafford Cripps and Maulana Azad in New Delhi

56. Listening to Mahatma Gandhi addressing members of Indian National Army (I N A) of Subhas Chandra Bose, 1945

57. Members of the Interim Government soon after assuming office on 2 September 1946. In front row from left: Jawaharlal Nehru, Asaf Ali, Syed Ali Zaheer, Rajendra Prasad and Vallabhbhai Patel. Behind Vallabhbhai Patel is Sarat Chandra Bose.

58. Rajendra Prasad, Vallabhbhai Patel and Jawaharlal Nehru with the Viceroy, Lord Wavell

59. At meeting of leaders of the Congress and the Muslim League with the Viceroy, Lord Mountbatten, on 2 June 1947, at which the plan to transfer power and partition India was agreed to. From left: Baldev Singh, J. B Kripalani, Jawaharlal Nehru, Lord Mountbatten, Mohammed Ali Jinnah, Liaquat Ali Khan and Abdur Rab Nishtar. (Vallabhbhai Patel, who sat next to, Kripalani, is hidden from view)

60. Voting for Independence with Partition, at the meeting of the All-India Congress Committee on 14 June 1947. Behind Jawaharlal Nehru is Govind Ballabh Pant.

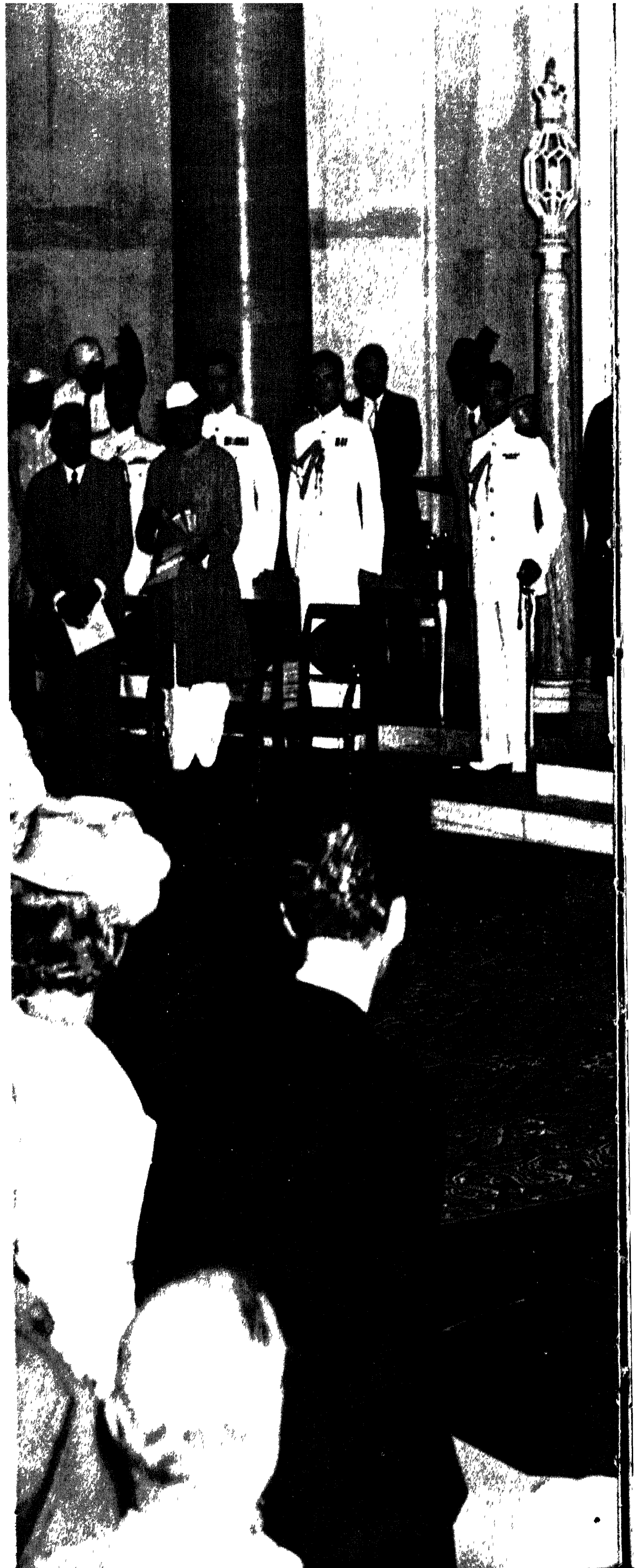
61. With Aung San, leader of Burma

62. With Mahatma Gandhi and Khan Abdul Ghaffar Khan at the Asian Relations Conference, New Delhi, March 1947

63. Making his famous 'tryst with destiny' speech in the Constituent Assembly of India on the midnight of 14-15 August 1947 when India became a free and sovereign nation

64. A study, 1947

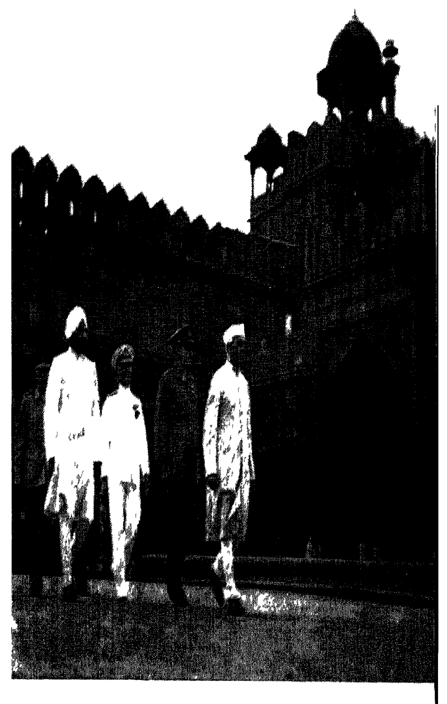
65. Being administered the oath of office as the first Prime Minister of independent India on 15 August 1947 by Lord Mountbatten, the Governor General. Also seen are Lady Mountbatten, Vallabhbhai Patel, Abul Kalam Azad and Baldev Singh (at right) and John Mathai, Rajendra Prasad and the Chief Justice of India, H. J. Kania (at left).

66. Every year Jawaharlal Nehru hoisted the flag on the Red Fort in Delhi on 15 August.

67. The first time he hoisted the national tricolour on the Red Fort, was on 16 August 1947, the day after he had been sworn in as Prime Minister. Here he is seen arriving with Defence Minister Baldev Singh and Service Chiefs.

68. Left · Consoling a refugee from Pakistan at the Kurukshetra camp in the Punjab

69. Right At a rehabilitation camp in Srinagar for women who suffered during the Pakistani invasion of Kashmir

70. Below With Mahatma Gandhi amidst victims of communal riots, 1947

71 On the gate of Birla House, New Delhi, announcing the death of Mahatma Gandhi from assassin's bullets on the evening of 30 January 1948. In a broadcast later, Jawaharlal Nehru said : "The light has gone out o our lives."

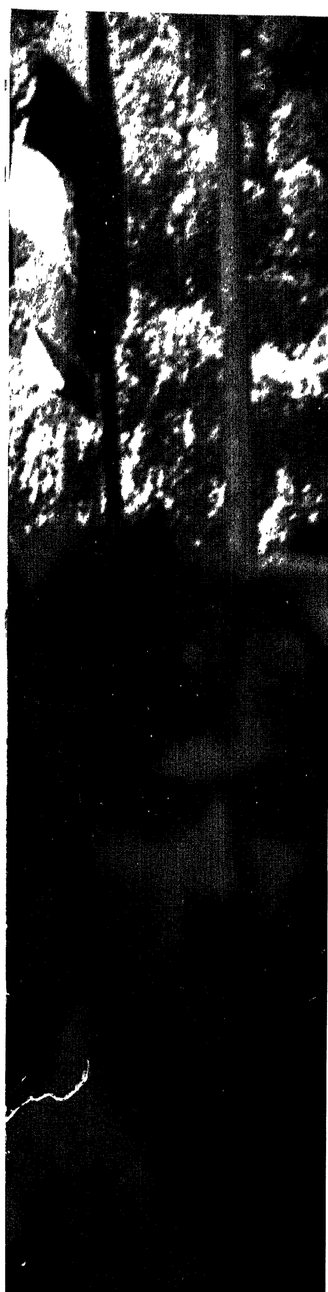
72. Accompanying the body of Mahatma Gandhi for cremation at Rajghat, Delhi

73. Ashes of Mahatma Gandhi being taken to Allahabad

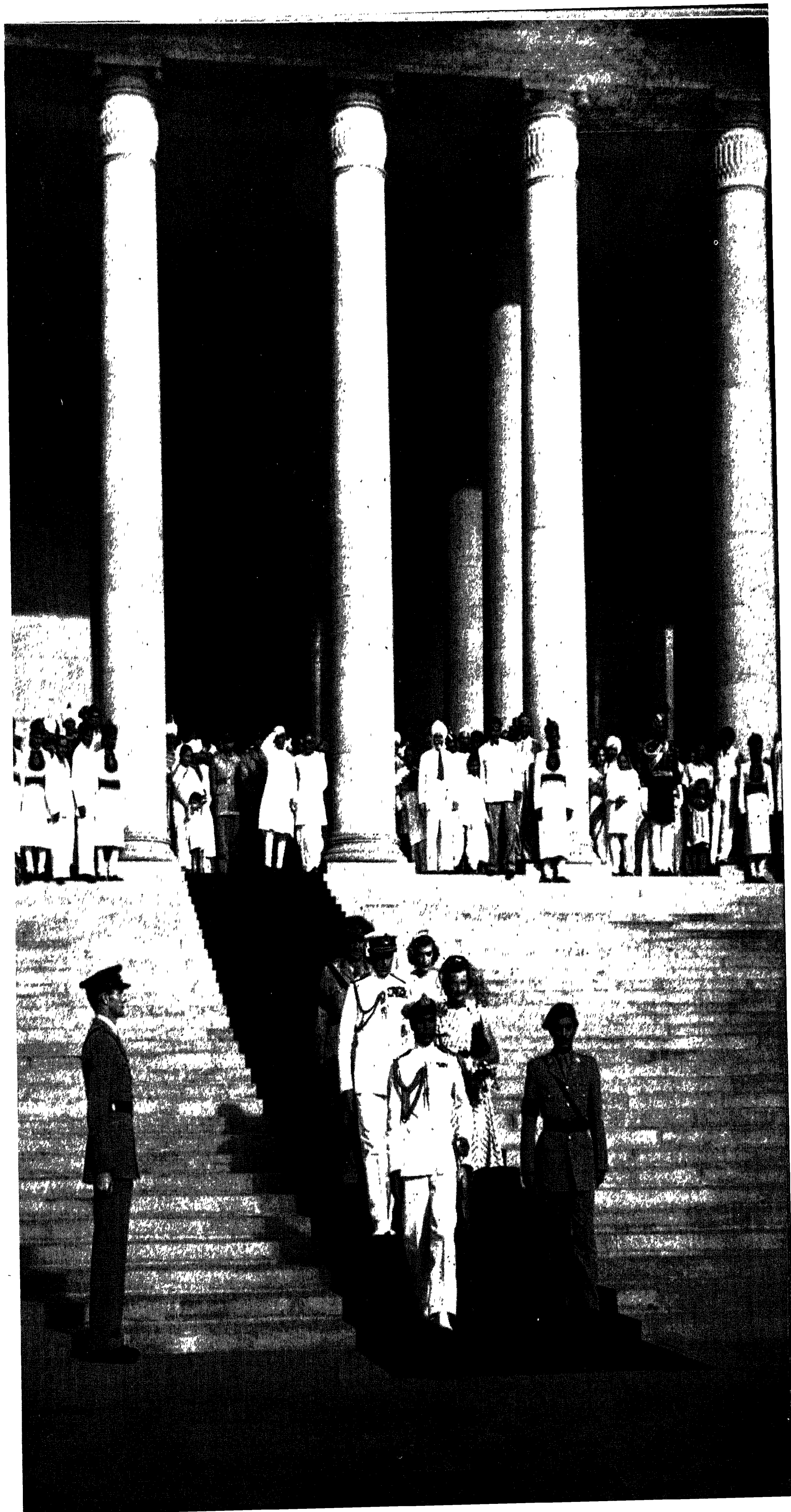
74. Below right In a boat with Devdas Gandhi, the Mahatma's son, at the Sangam, Allahabad, where the ashes were immersed, 12 February 1948

75. Offering prayers at the *samadhi* of Mahatma Gandhi at Rajghat

76. With C Rajagopalachari, Governor General, watching Lord and Lady Mountbatten leave Government House, New Delhi, after Lord Mountbatten had laid down office, April 1948

77. With Vallabhbhai Patel

78. With C. Rajagopalachari

79. With Rajendra Prasad who became the first President of India when the Republican Constitution was proclaimed on 26 January 1950

80. With Sarojini Naidu and Vijayalakshmi Pandit at Lucknow, January 1949

81. With flowers for President Radhakrishnan on his seventy-fourth birthday, 5 September 1962

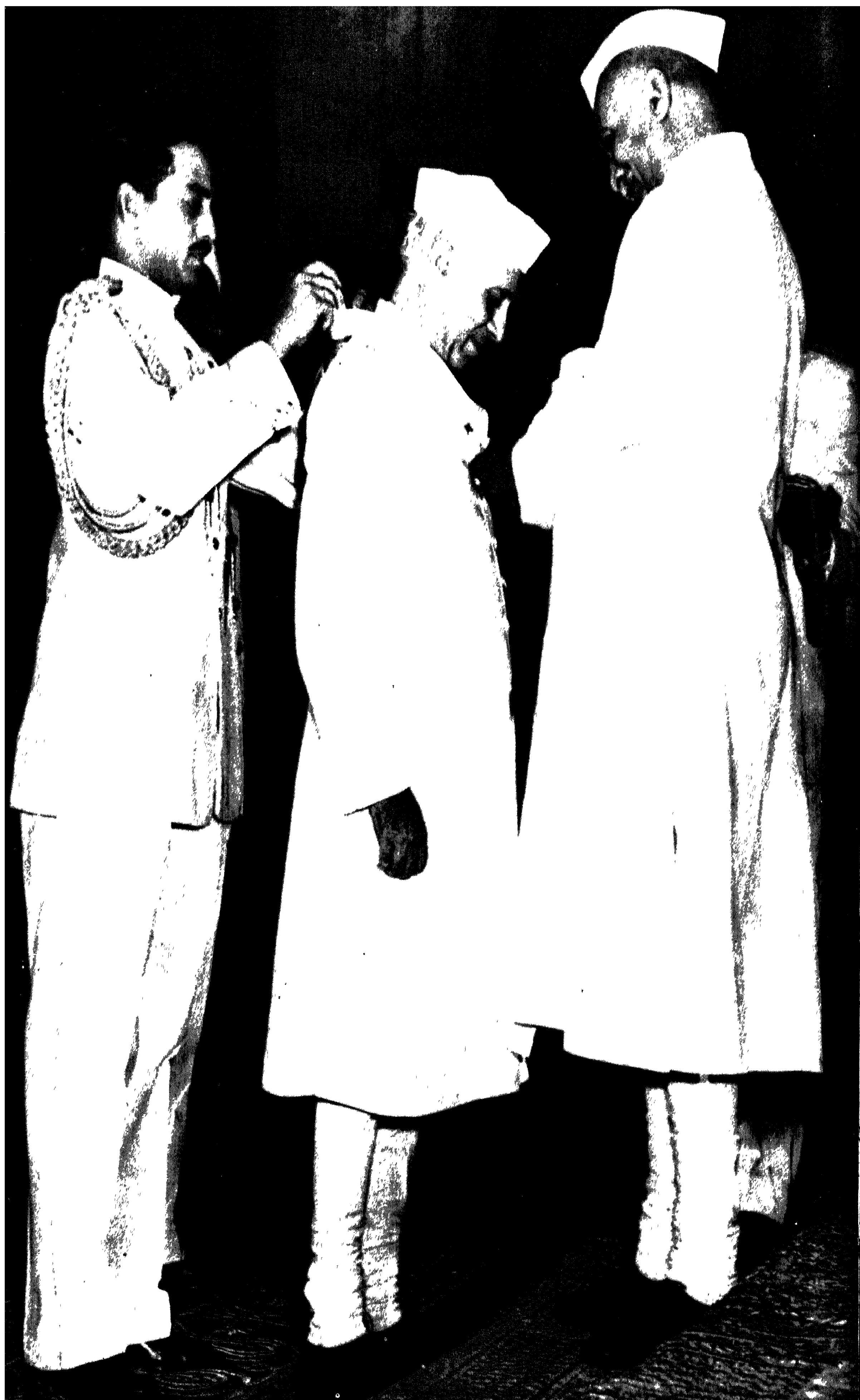

82. With Vinoba Bhave, March 1956

83. Felicitating Govind Ballabh Pant on his seventieth birthday, 10 September 1956

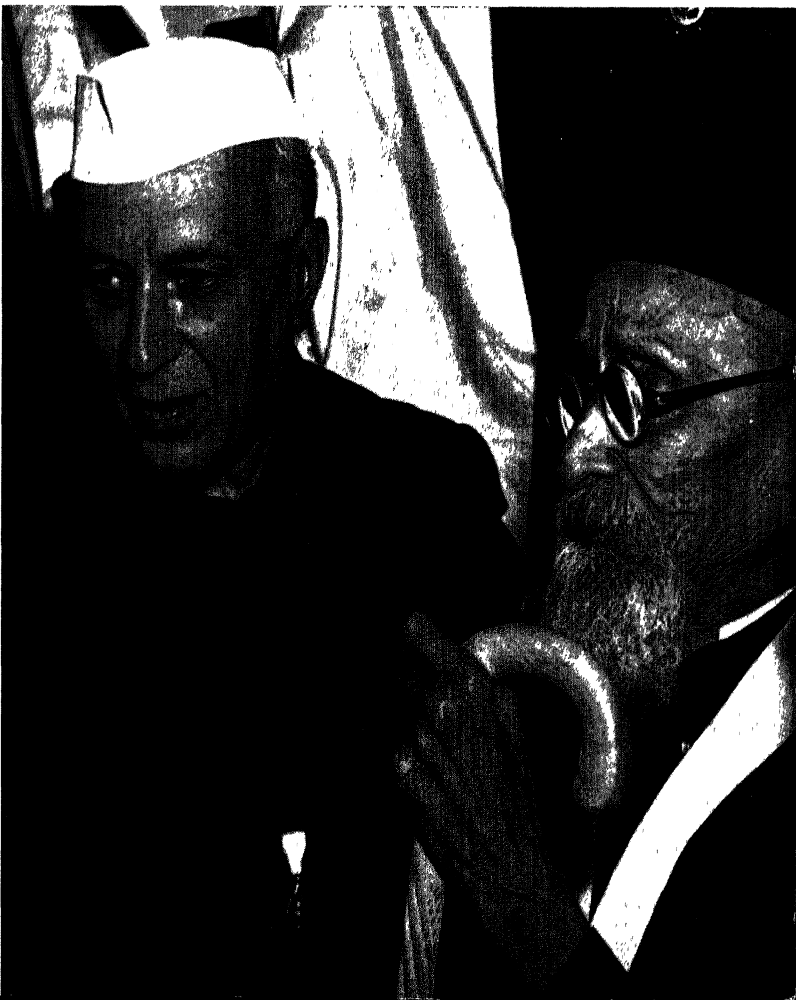
84. Receiving memento from Abul Kalam Azad on behalf of Cabinet colleagues, April 1952

85. Left · Being decorated by President Rajendra Prasad with the Bharat Ratna, highest honour of the Republic, 7 September 1956

86. With M. Visvesvaraya, engineer-statesman, at the celebration of his hundredth birthday, Bangalore, 15 September 1959

87. With D. K. Karve, centenarian social reformer, who was invested with the Bharat Ratna on 29 October 1958

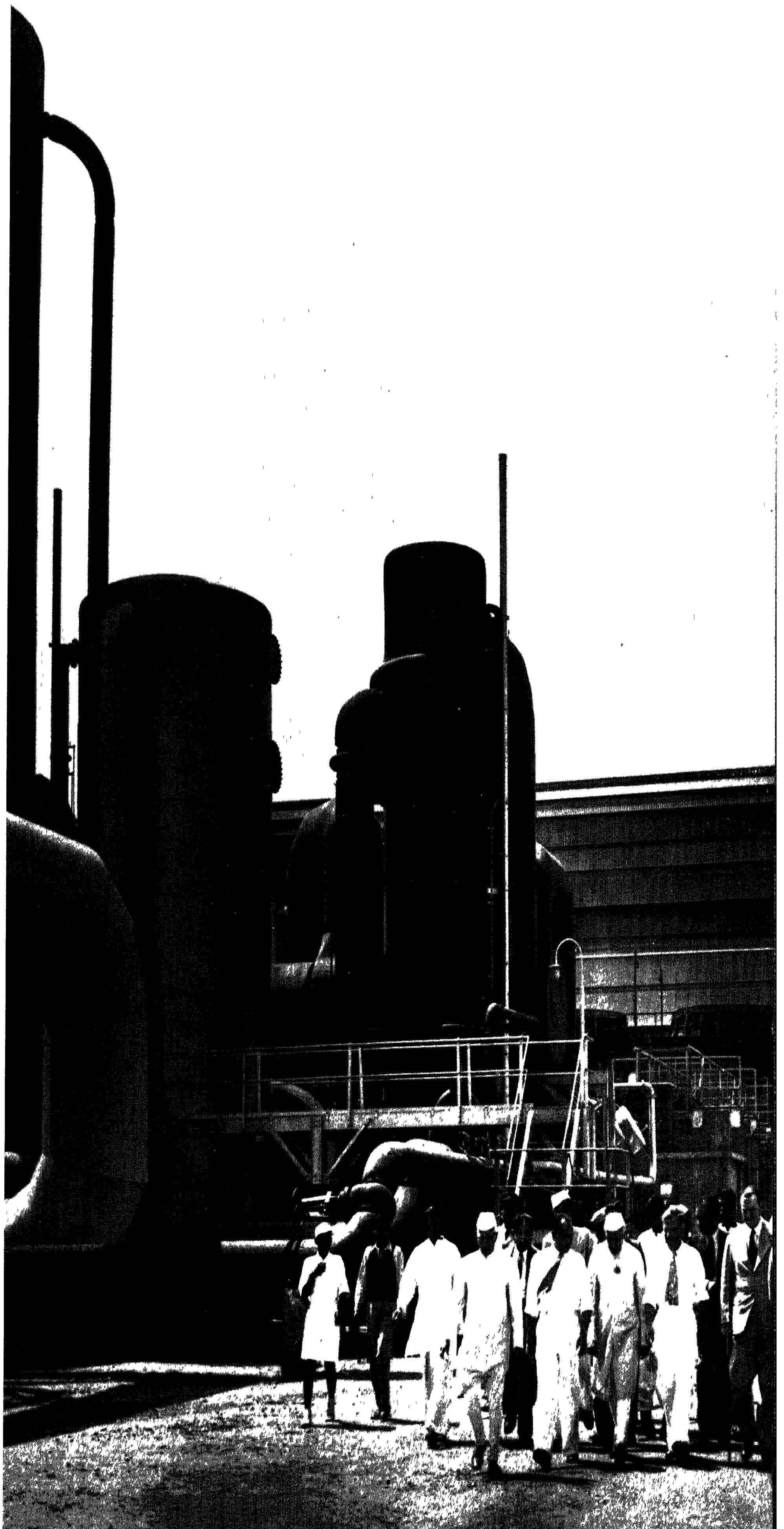
88. Signing the Constitution, 24 January 1950

89. Signing the Third Five Year Plan report, 3 August 1961. Also in the picture, Gulzarilal Nanda and Morarji Desai.

90. Casting vote during the third general election at Allahabad, 1962

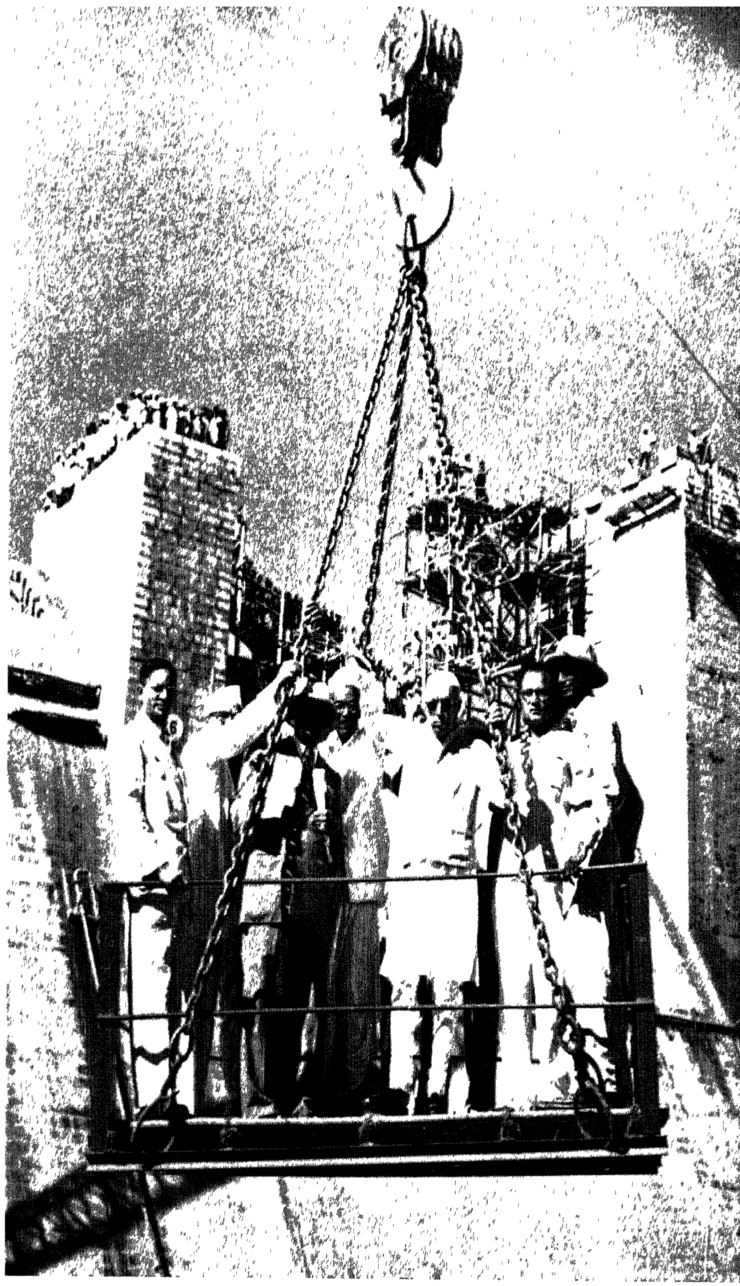

91. At the Sindri Fertiliser Factory in Bihar, one of the earliest development projects under the Plans

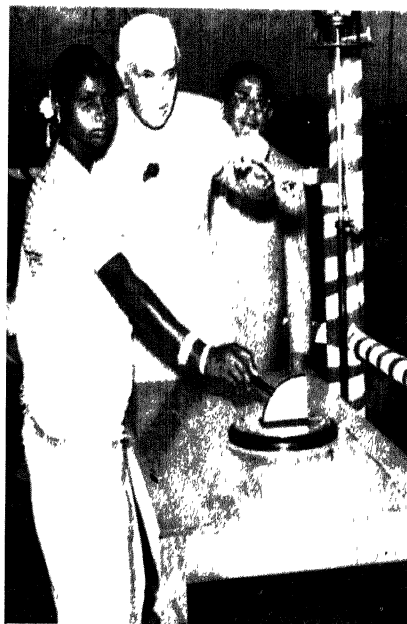
92. On top of the 740-feet-high Bhakra Dam in the Punjab at its dedication on 22 October 1963. Jawaharlal Nehru was fond of describing the great development projects as the ' temples of the new age '.

93. At the Tungabhadra Dam, September 1952

94. A woman worker dedicates to the nation the Panchet Hill dam across the Damodar River in the presence of Jawaharlal Nehru, December 1959

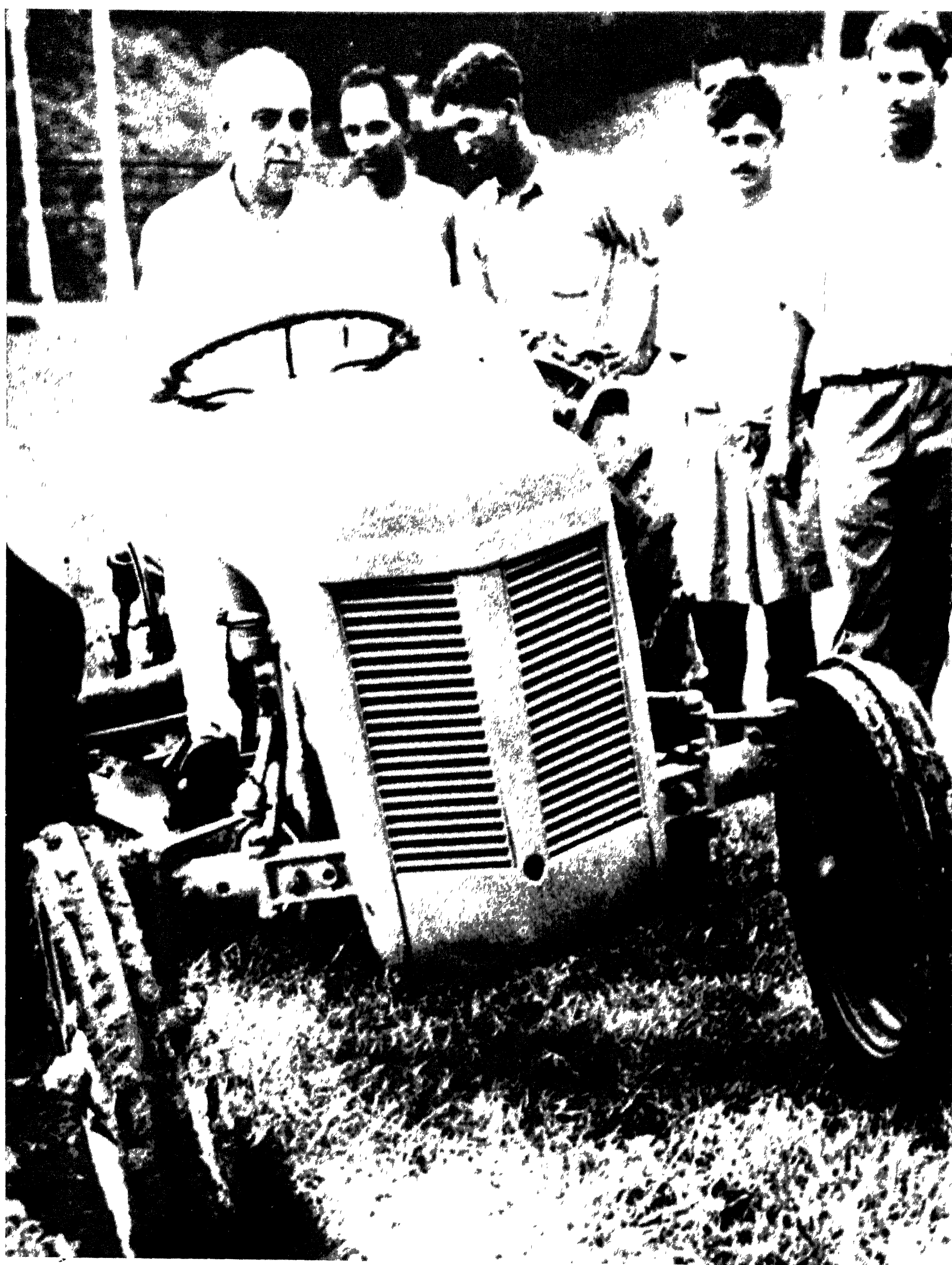

95. Left : On a visit to the Canada-India Reactor of the Atomic Energy Commission at Trombay, Bombay. With umbrella is Sri Prakasa, then Governor of Maharashtra. Behind Jawaharlal Nehru is Y. B. Chavan.

96. Peering through a microscope

97. With H J Bhabha in one of the laboratories of the Tata Institute of Fundamental Research

98. Driving a tractor

99. Filling a basket with earth to mark the inauguration of the Community Development movement, 2 October 1952

100 With farmers, 1957

101. A visit to the troops in the North-East Frontier Agency

102. Below: At a demonstration by members of the National Cadet Corps, 1963

103. In a helicopter over NEFA

104. A visit to Ladakh

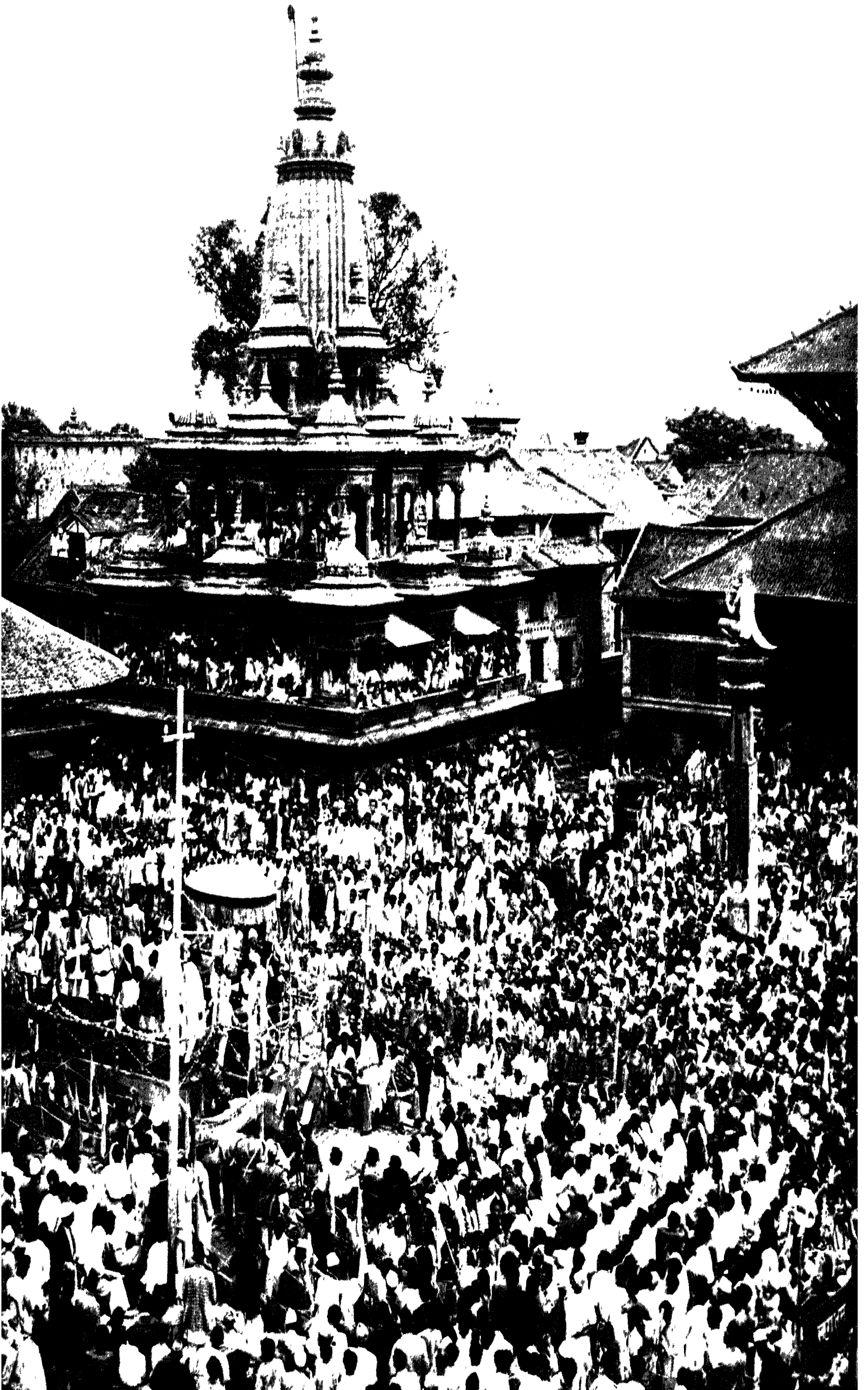
105. With the Prime Minister of Ceylon, Mrs. Sirimavo Bandaranaike on the eve of departure from Colombo, October 1962

106. With King Zahir Shah of Afghanistan in New Delhi, February 1958

107. With President Ayub Khan of Pakistan at the Palam Airport, New Delhi, 1959

108. Left: At a civic reception at Lalitpur, Nepal, June 1959

109. Right: With the Shah of Iran at Rashtrapati Bhavan, New Delhi, 1956

110. With King Mahendra and Queen Ratna of Nepal at the Royal Palace at Kathmandu, June 1959

111. Above: With Gen. Ne Win, Chairman of the Revolutionary Council of Burma, in New Delhi, February 1964

112. Below: With Prince Norodom Sihanouk of Cambodia and his party in New Delhi, January 1963

113. With Emperor Hirohito, Empress Nagako and Crown Prince Akihito at the Imperial Palace, Tokyo, during visit to Japan accompanied by Indira Gandhi, October 1957

114. With Chairman Mao Tse-tung of the People's Republic of China in Peking, October 1954

115 With Tunku Abdul Rahman, Prime Minister of the then Federation of Malaya, New Delhi, October 1962

116. With President Soekarno of Indonesia at Djakarta, June 1950

117. With President Nasser of the United Arab Republic at Cairo, September 1962

118. With Dr. Kwame Nkrumah when he visited India as Prime Minister of Ghana in December 1958

119. With Emperor Haile Selassie of Ethiopia signing a joint statement in New Delhi, November 1956

120. With President Abboud of the Sudan in New Delhi, May 1964

121. At the conference of Non-aligned Nations at Belgrade, September 1961. President Soekarno is at left.

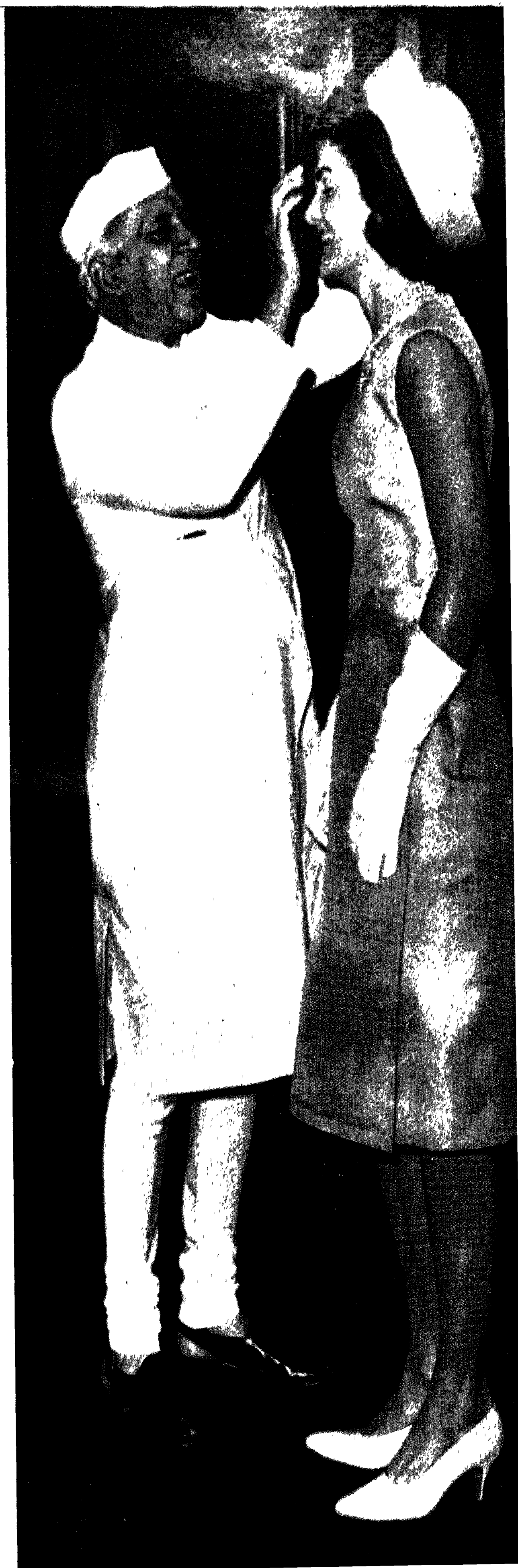

122. With President Rajendra Prasad and S. Radhakrishnan, then Vice-President, receiving Queen Elizabeth and Prince Philip at the Palam airport, New Delhi, 25 January 1961

123. Independent India retained her link with the Commonwealth and Jawaharlal Nehru attended the Conferences of Commonwealth Prime Ministers regularly. At 10 Downing Street in October 1948, he is seen talking to Herbert Evatt of Australia, with Premier Attlee at left. Nearest to camera is Pakistan's Liaquat Ali Khan. At the turn in the staircase are Harold Wilson, Hugh Dalton and Dudley S. Senanayake of Ceylon.

124. With President John F. Kennedy and Vice-President Lyndon B Johnson on arrival at Washington, 6 November 1961

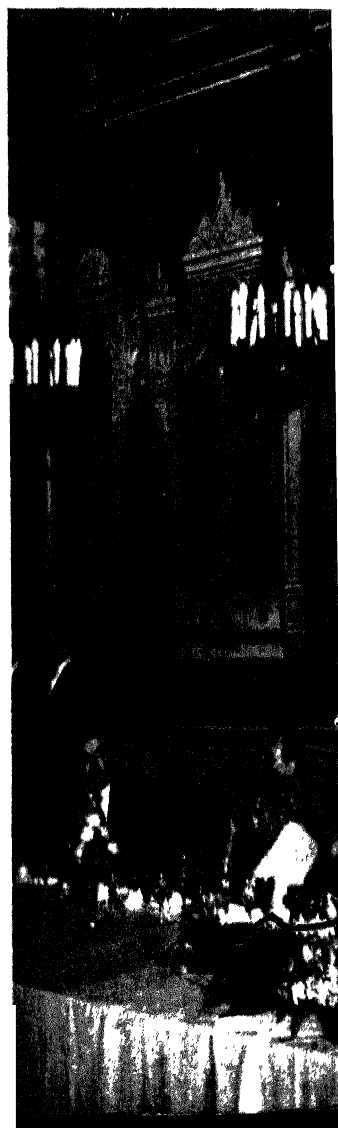
126. Placing coloured powder on the forehead of Mrs Jacqueline Kennedy to mark the Holi festival, New Delhi, March 1962

125. With President Eisenhower and S. Radhakrishnan at the University of Delhi when the degree of Doctor of Laws was conferred on the U.S. President, December 1959

129. With Anastas Mikoyan and Ambassador Menshikov of the U.S.S.R. during the Holi revelries, March 1956

127. With Prime Minister Khrushchev in New Delhi, 1960

128. Banquet at the Kremlin during first visit to the Soviet Union, June 1956

130. With Marshal Tito, President of Yugoslavia, and Madame Tito at a luncheon in Belgrade, July 1955

131. With President de Gaulle of France and Madame de Gaulle at the Elysée Palace, Paris, May 1960

132. With Dag Hammarskjöld, U. N. Secretary-General in New Delhi, March 1959

133. Addressing the United Nations General Assembly, 10 November 1961

134. With George Bernard Shaw, May 1949

135. With Albert Einstein, November 1949

136 A bust by Jacob Epstein

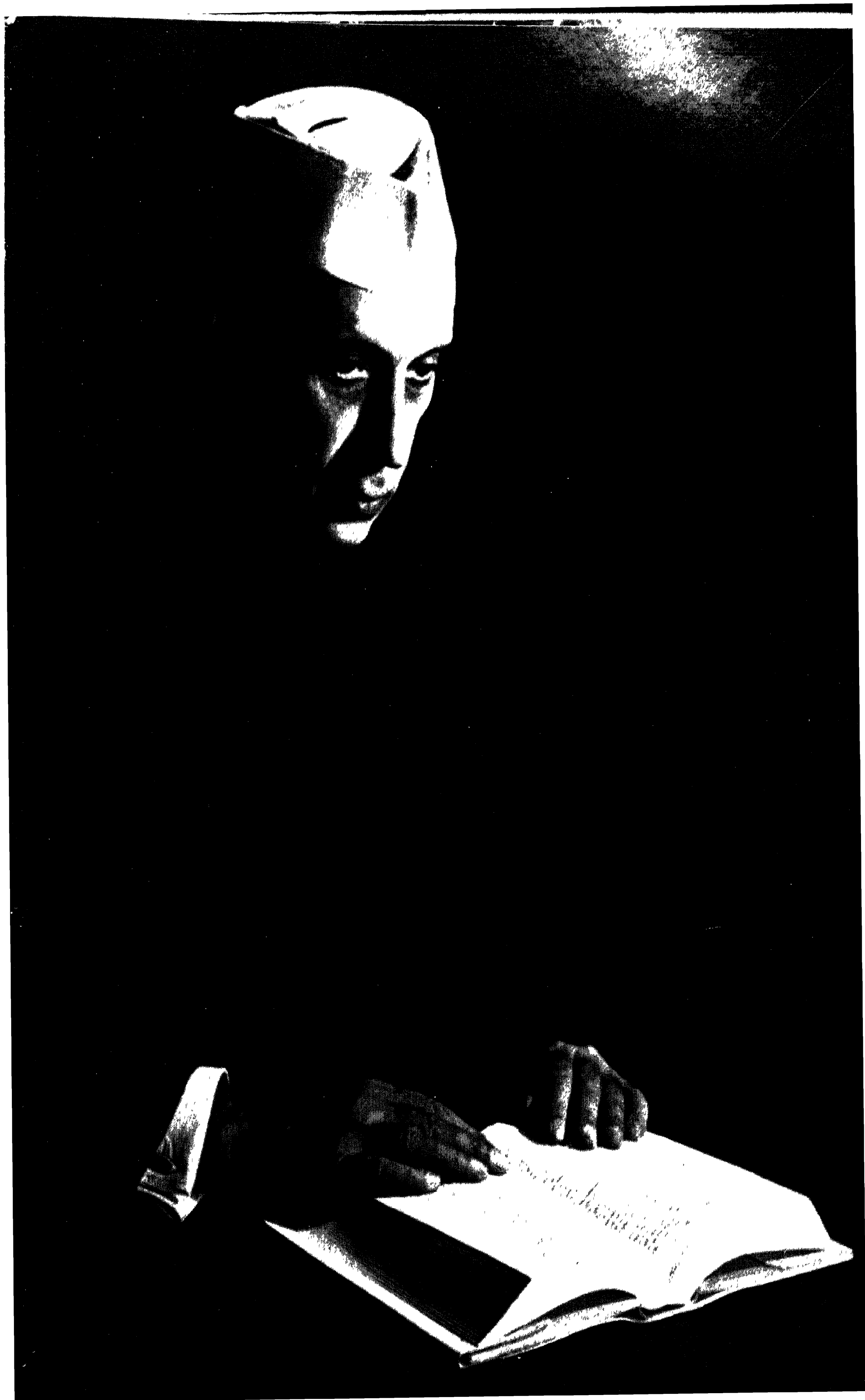

137 Studying a portrait of himself painted by Jacques Fromonot (right) at the Royal Society of Arts, London, September 1962

138 With Helen Keller

139. Right : A study

140. Above With Indira and grandchildren Rajiv and Sanjay at his residence in Delhi 141. Right middle: On holiday in Kashmir. 142. Far right. In 1963. 143. Below. A stroll in the garden. 144. Middle: On *INS Delhi*. 145. Right At Mashobra, near Simla.

147. With niece Rita

146. With Krishna Hutheesing

148. With Vijayalakshmi Pandit

150. Flowers from a girl in Kashmir

149. With Young Pioneers of the Soviet Union, June 1955

151. With children of a Rajasthan village

153. With Niloufer, a friend's grand-daughter

152. Left At a rally in New Delhi. Jawaharlal Nehru's birthday has come to be celebrated as Children's Day in India.

154. With participants in an All India Radio feature, "Children at the Prime Minister's House", 1957

155. First day of children's train at Bal Bhavan, New Delhi, on 14 November 1958

156. Jawaharlal Nehru and the Mountbattens halt during a drive in Simla to pat a bear, 1948

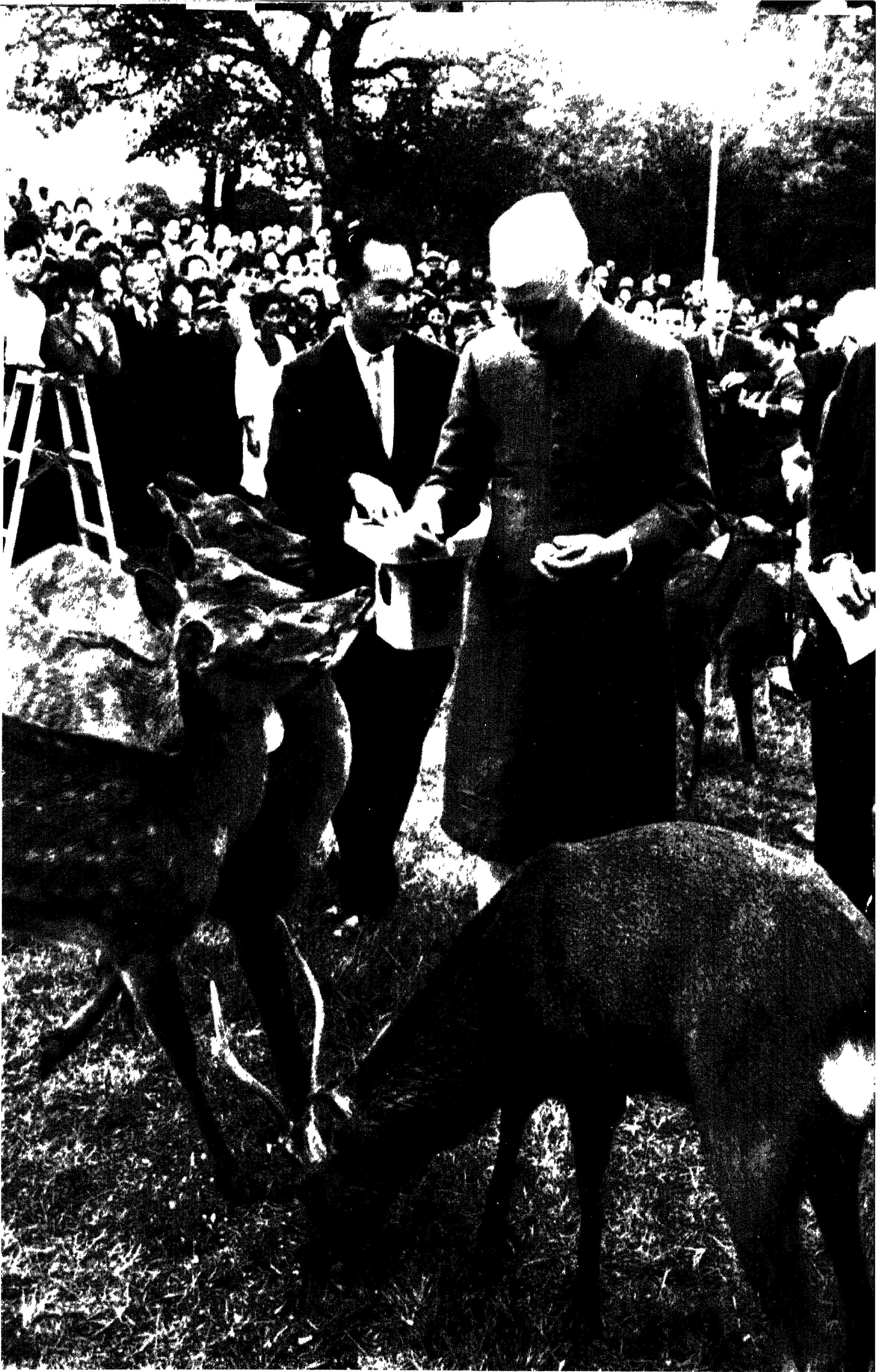
157. Caressing his pet panda

158. With a tiger cub

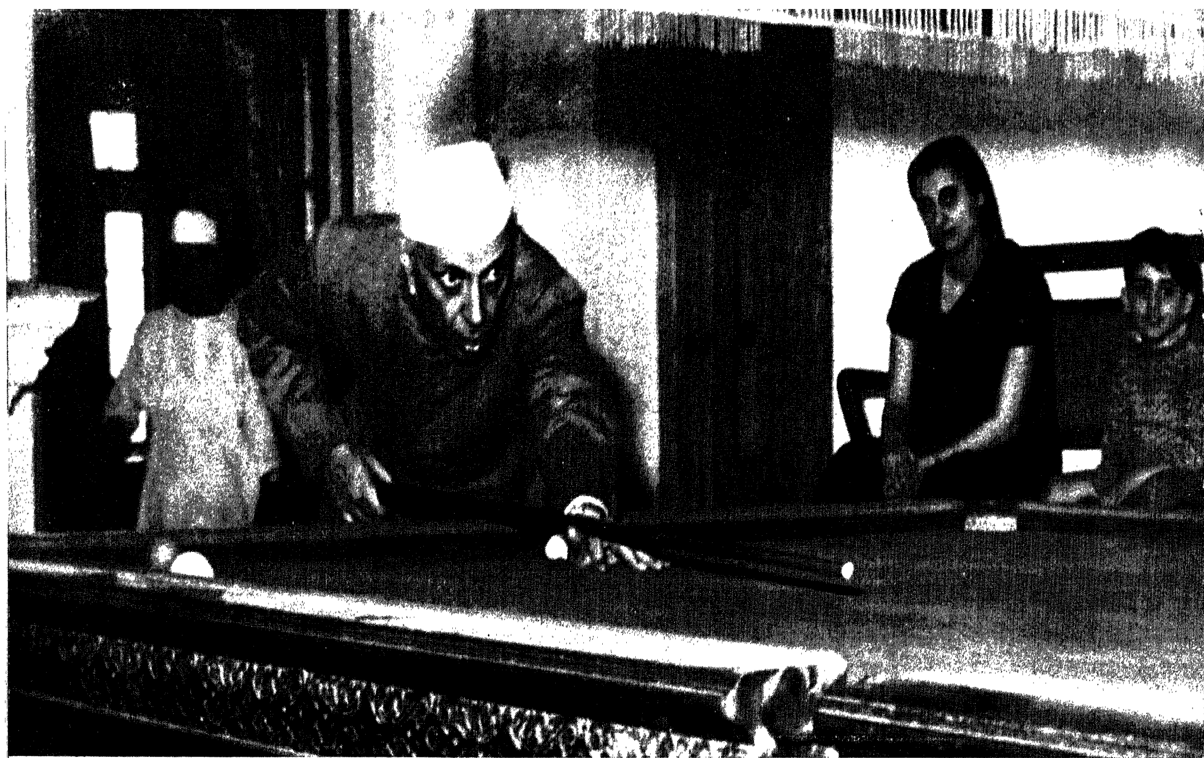

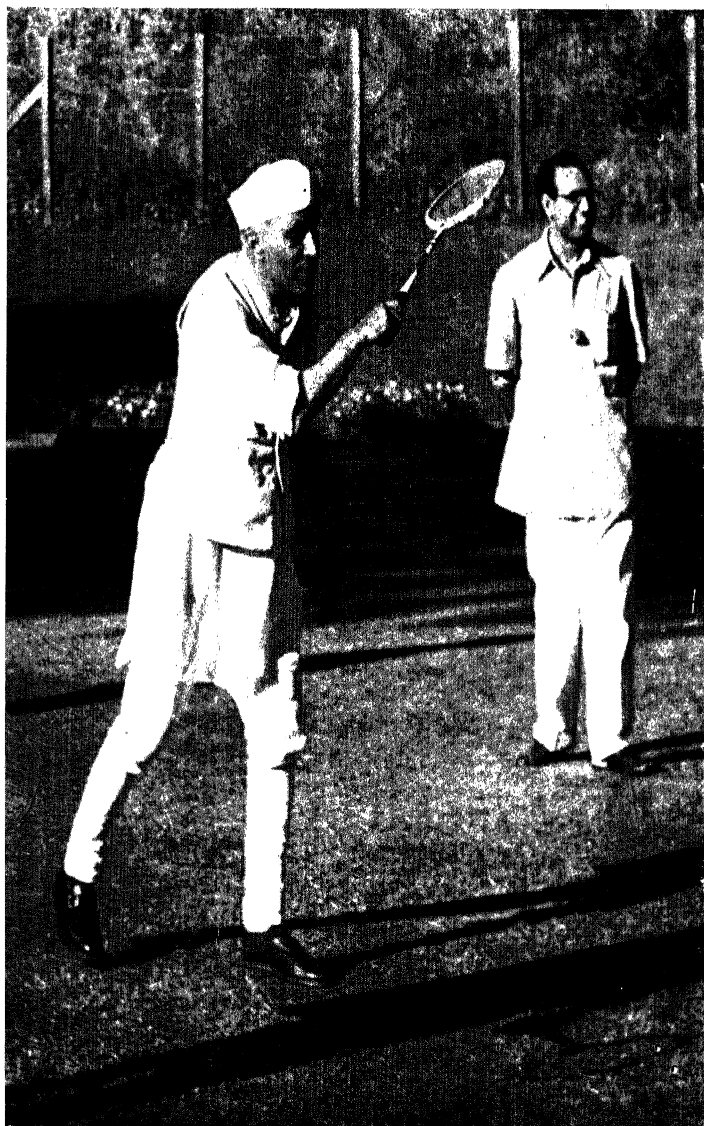
159. With a baby elephant presented to him

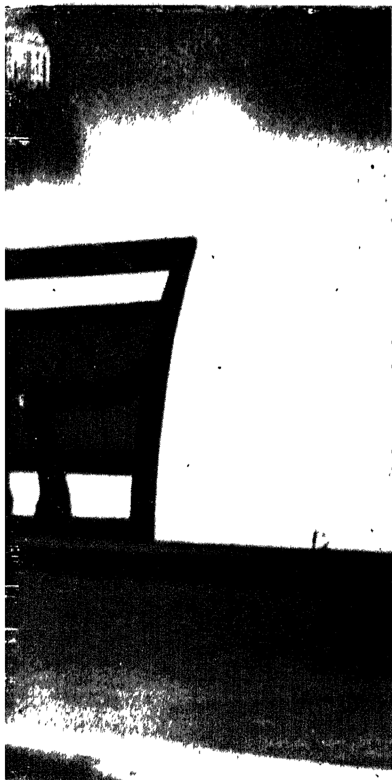

160. Feeding deer at the Nava National Park in Japan, 1957

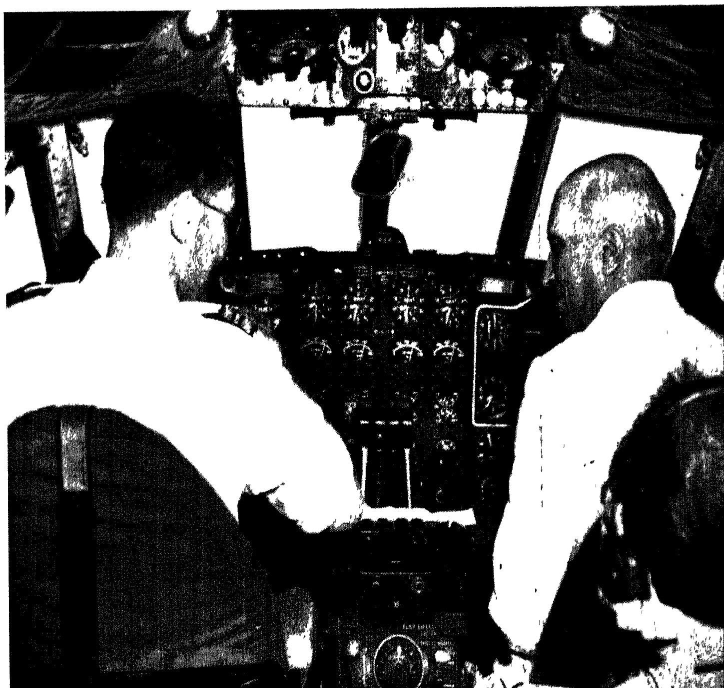
161. Playing billiards

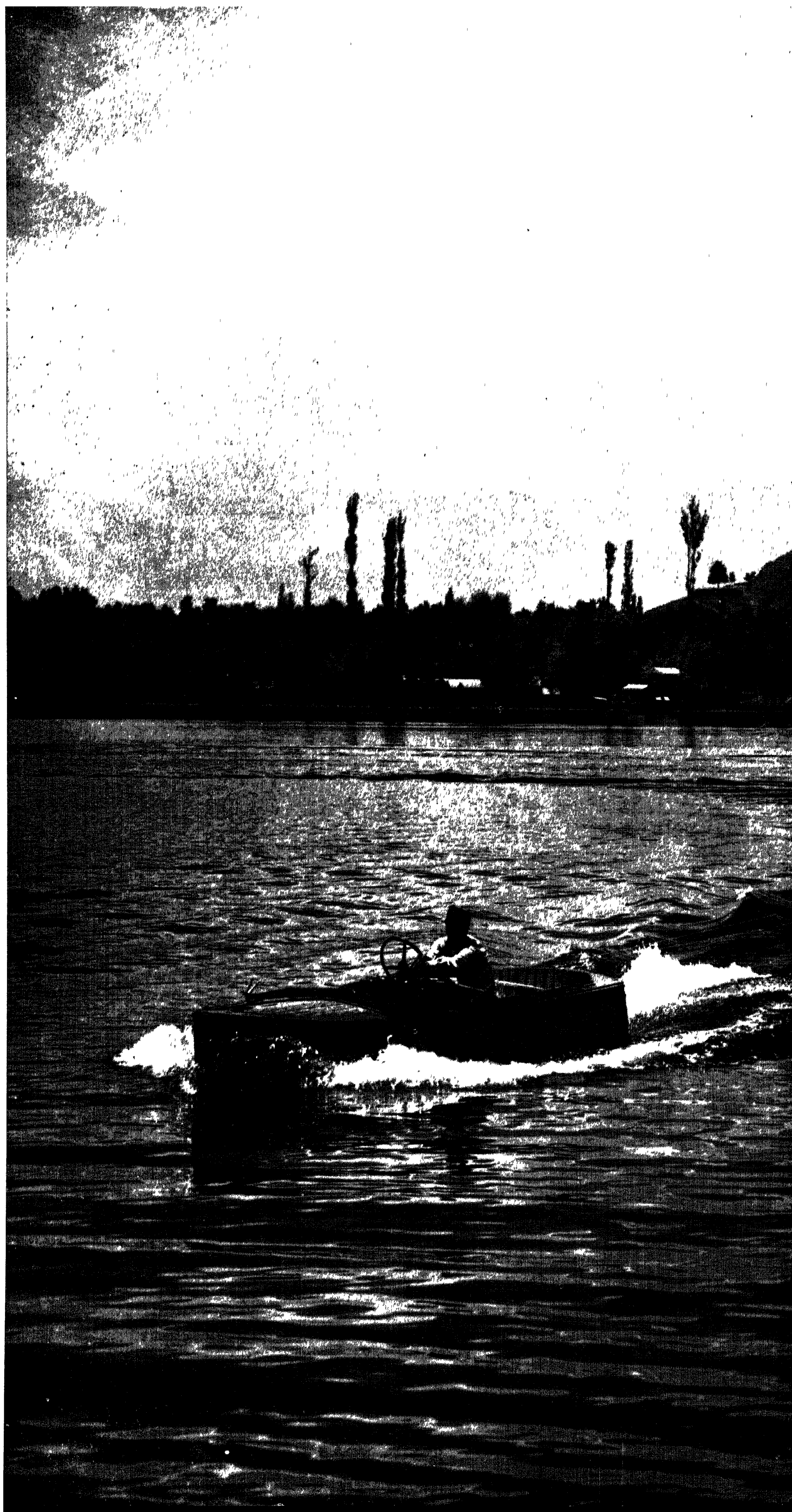
162. Mountaineering in Kashmir

163. Far left At a cricket match of parliamentarians, New Delhi, September 1953

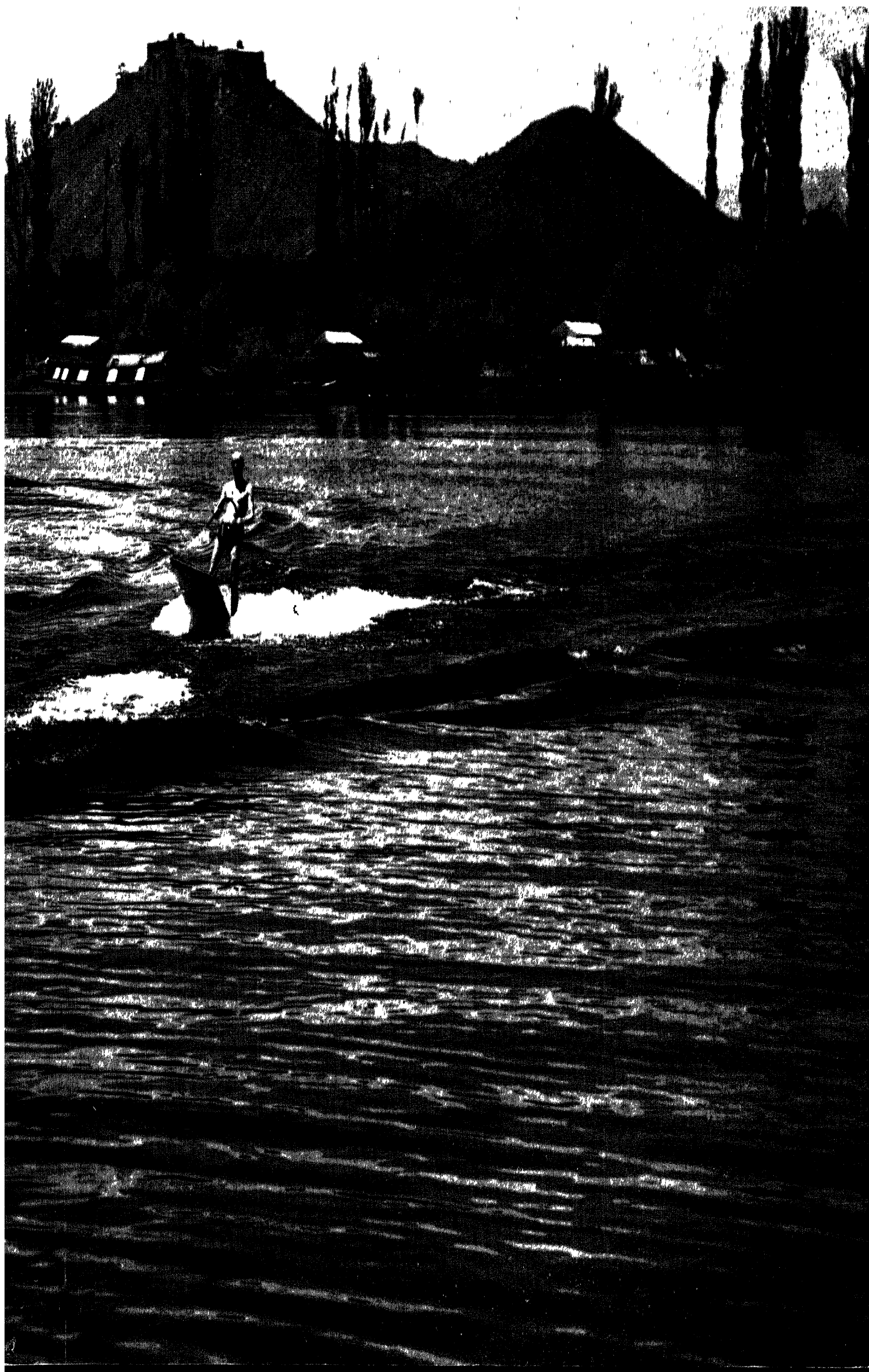
164. Left: A game of badminton

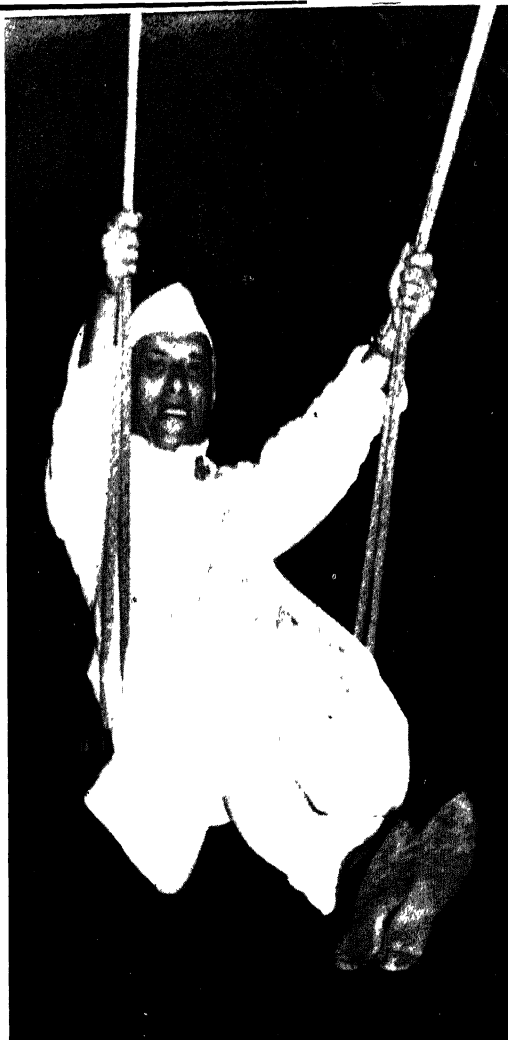
165 In the cockpit of an aeroplane

166. Water-ski-
ing in Srinagar

167 and 168. Lighter moments

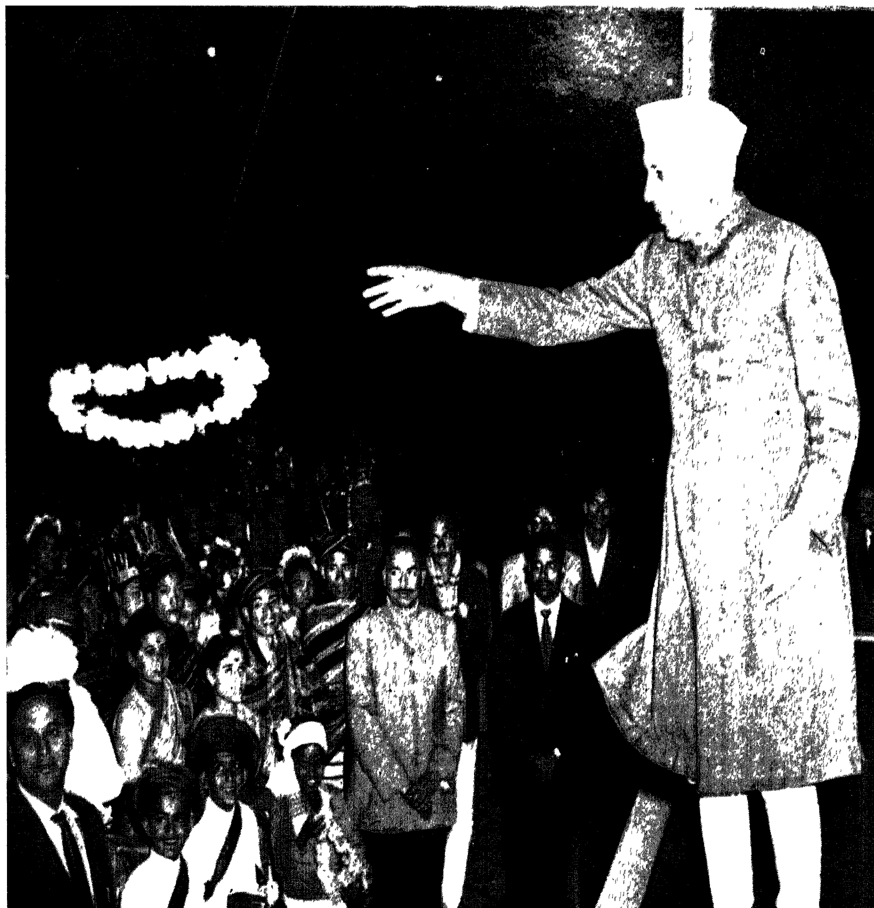

169. Spinning on a 'charkha'

170. A garland for folk dancers during Republic Day festivities in Delhi

171 Below Hurling a pillow in playful mood during a session of the Congress

172. Below right · Drinking coconut water

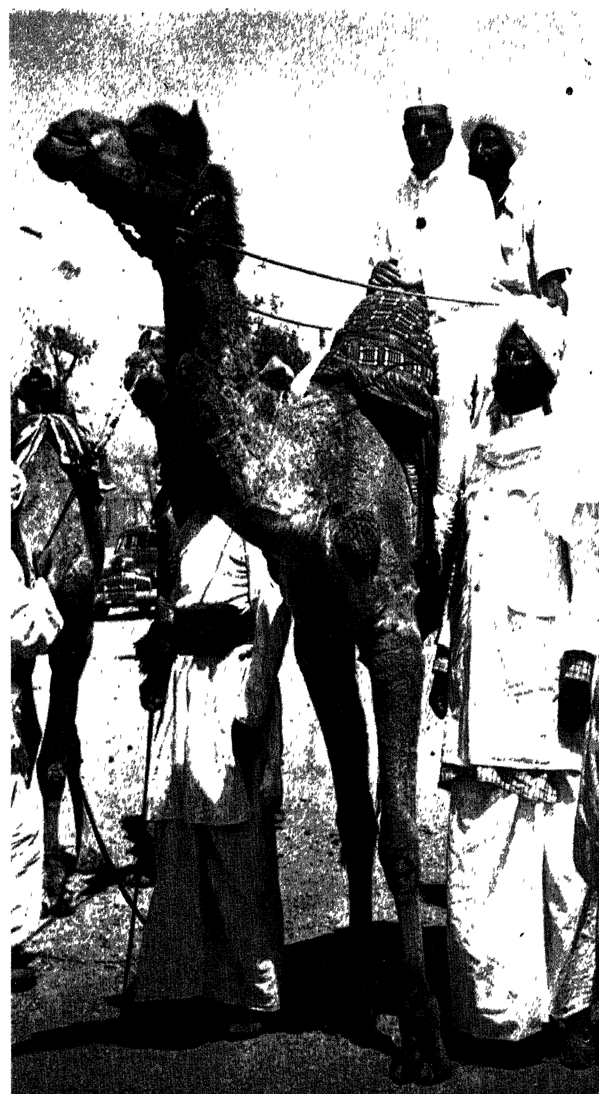

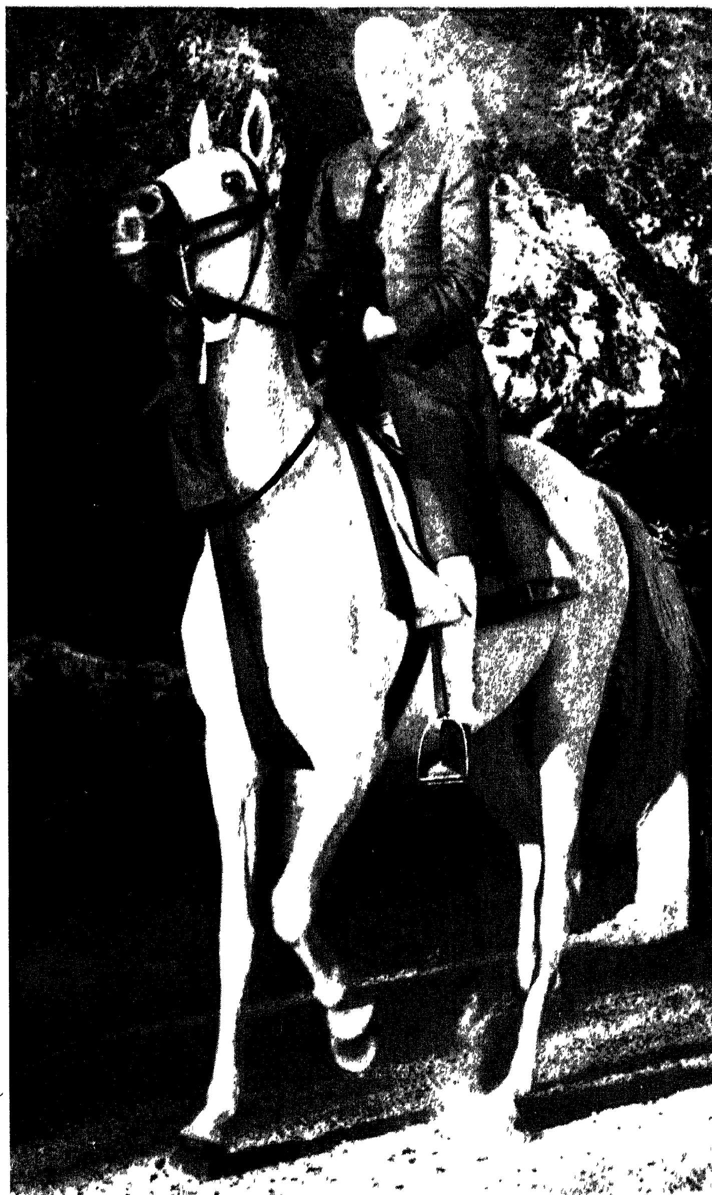

173 to 176 On facing page: With the Dalai Lama on an elephant at Rashtrapati Bhavan, New Delhi, on a yak in Bhutan, on a hill pony on way to Bhutan, and on a camel in Rajasthan

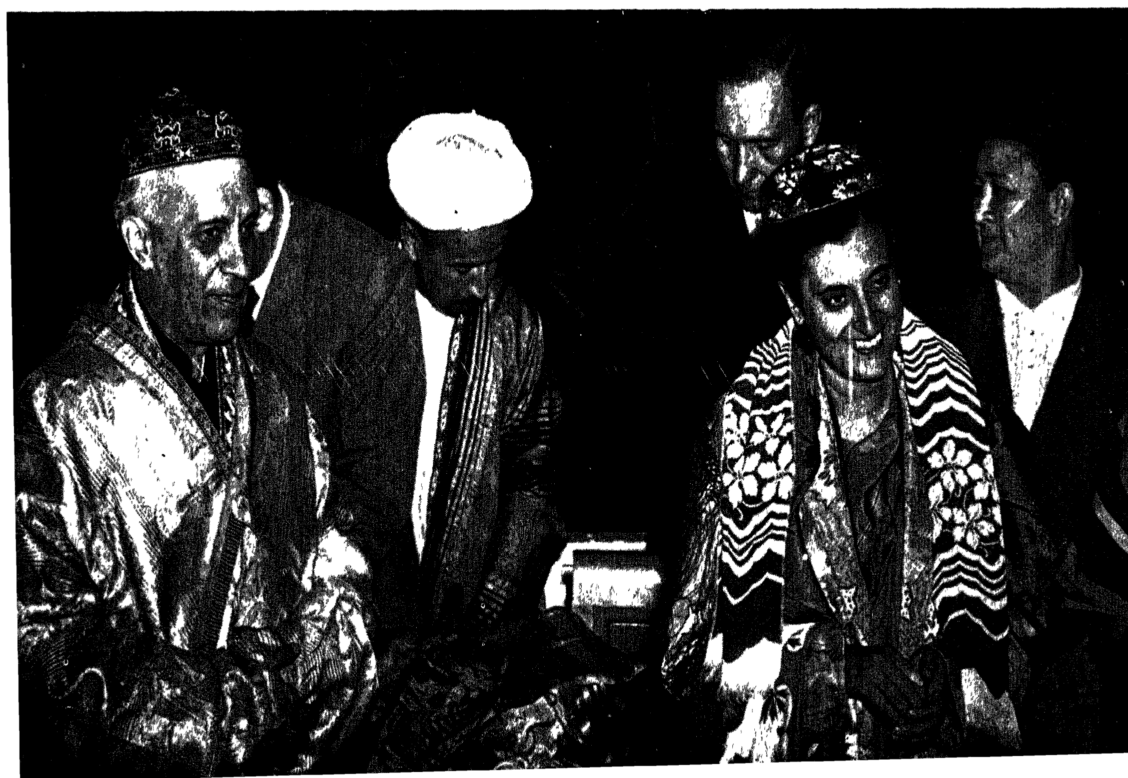
177. On horseback

178. Rowing a boat in Kashmir. At left is Lal Bahadur Shastri.

179. Far left. In West African dress

180. Near left At Manali in the Kulu Valley

181. Left bottom: In the national costume of Uzbekistan during visit to U.S.S.R.

182. Right. In Sikkim

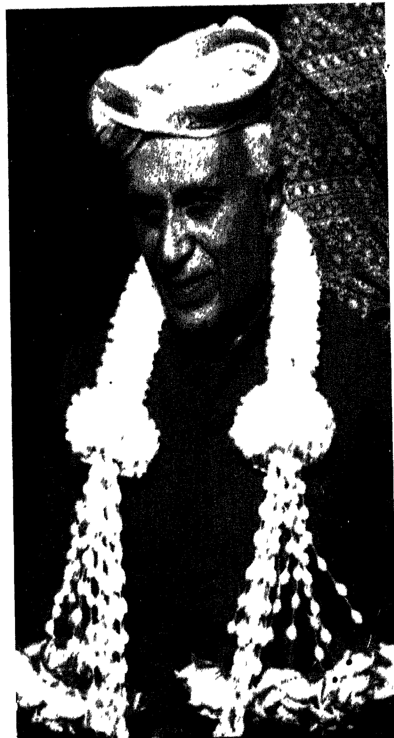
183. Below: Wearing a Nepal cap

184. Below right. A turban and a garland from Mysore

185. Below far right. In traditional Bhutanese dress with the Maharaja of Bhutan at Paro, 1958

188. With folk dancers from Garhwal

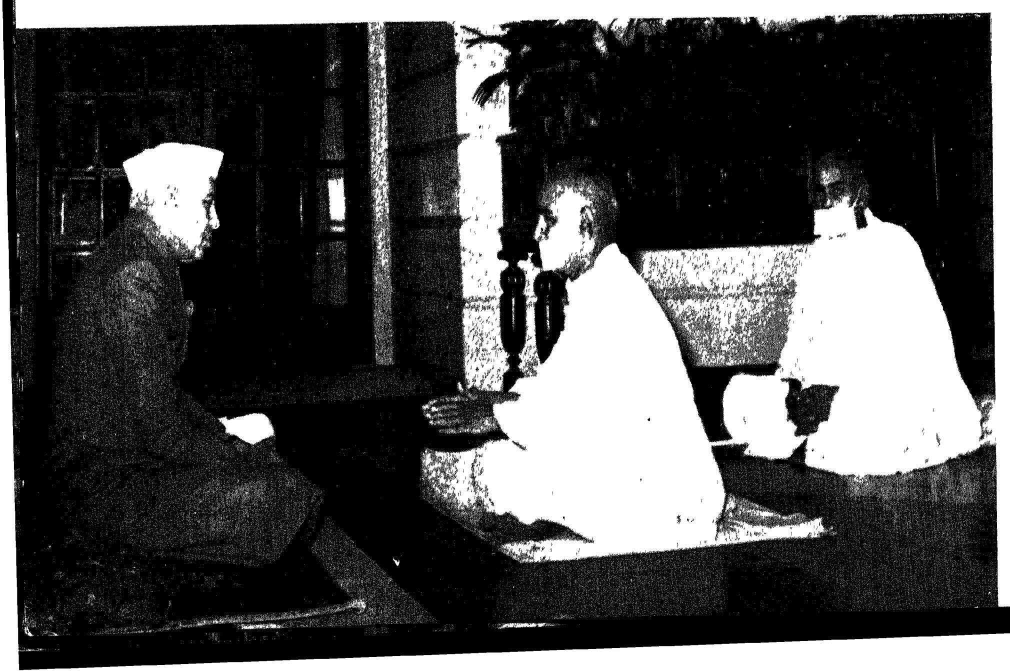
186. Left top: With folk singers from Bundelkhand

187. Left: With U Nu, then Prime Minister of Burma, in Naga head-dress at a welcome at Singkaling

اللهم اني اسئلك من فضلك

189 Far left. In the Basilica of Bom Jesus in Panjim, Goa, where the sacred relics of St. Francis Xavier are kept

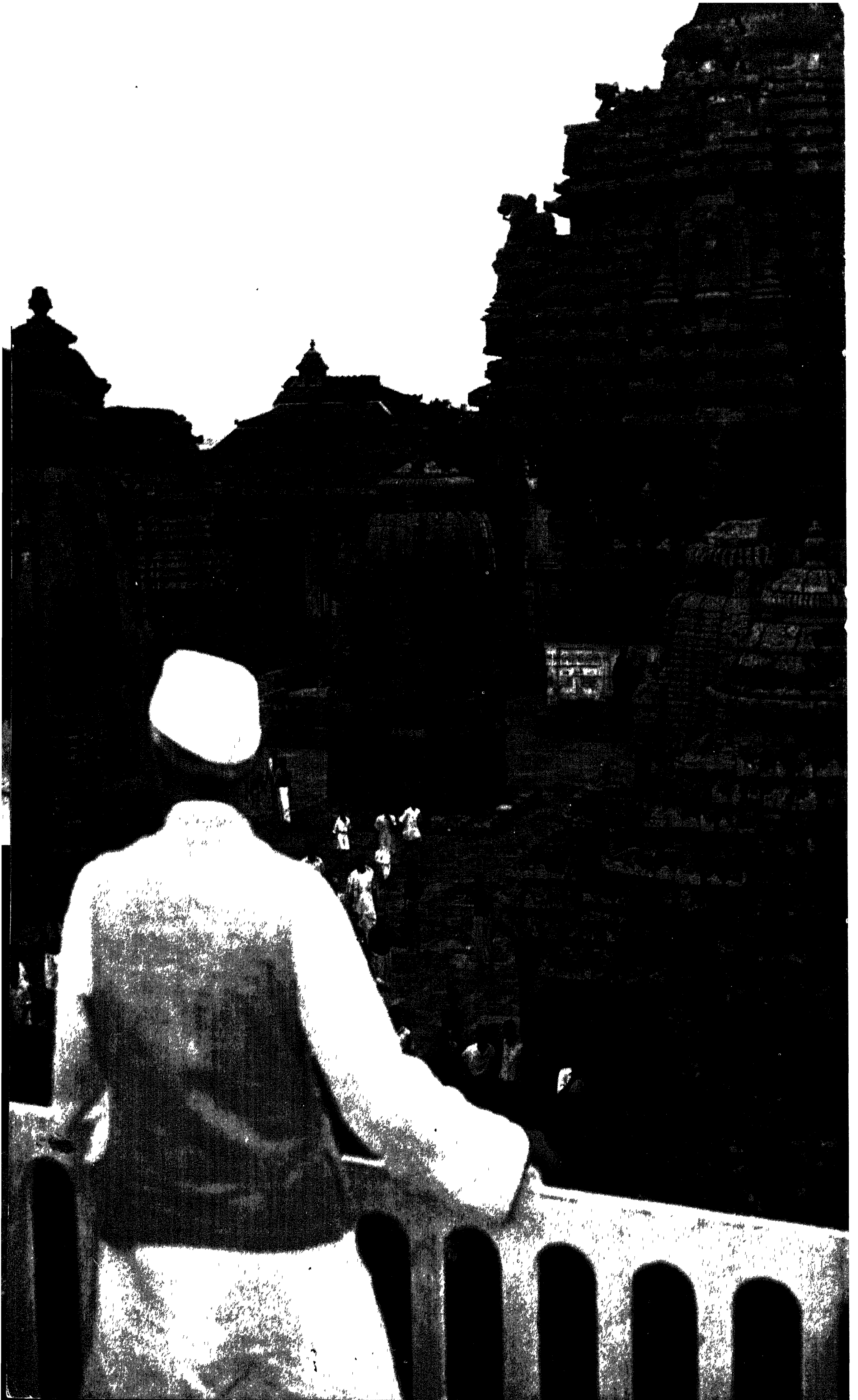
190 Near left At the Dargah Khawaja Sahib at Ajmer, one of the Muslim holy places in India

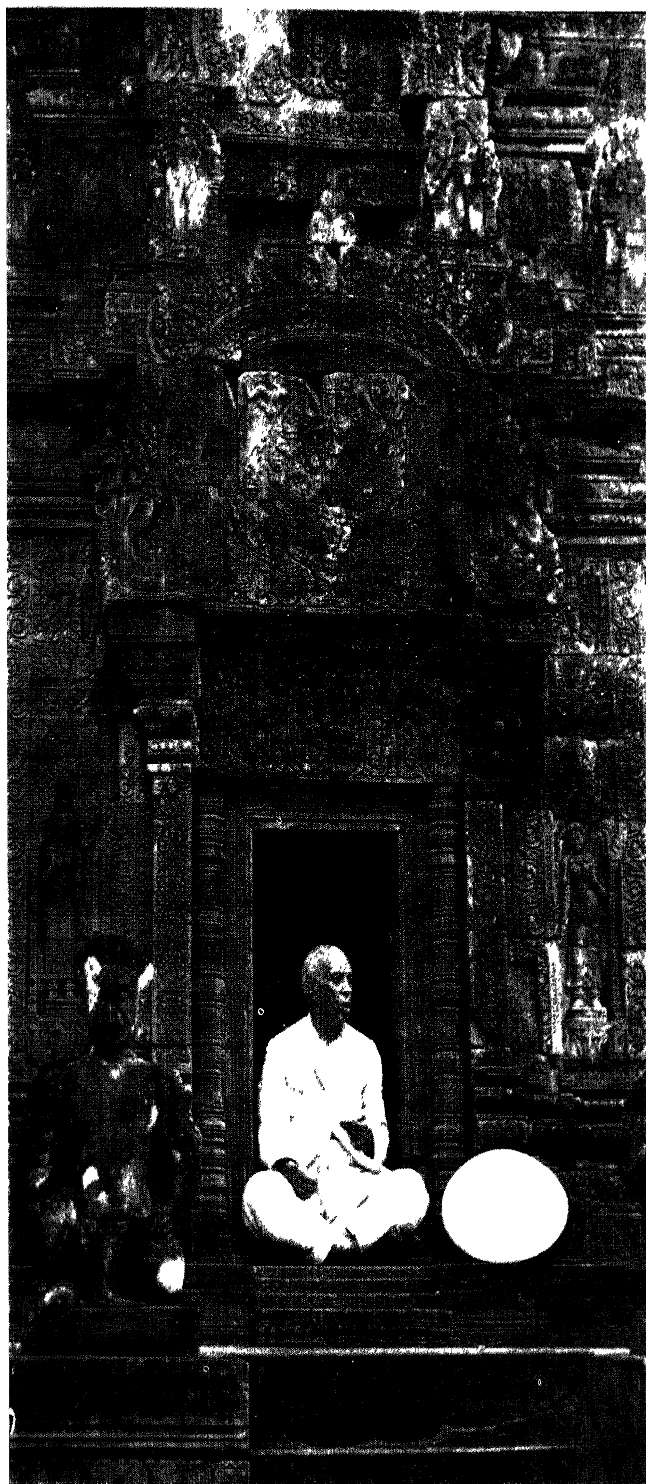
191. Left bottom With Jain holy men at his residence

192. Right At Gurudwara Rakab Ganj, Sikh shrine in New Delhi

193. Below Admiring a statue of the Buddha at Borobudur in Indonesia

195. On the threshold of the Banteai Srei Temple in Cambodia

196. At Mahabalipuram near Madras

194. Left: In a temple at Bhubaneswar, Orissa

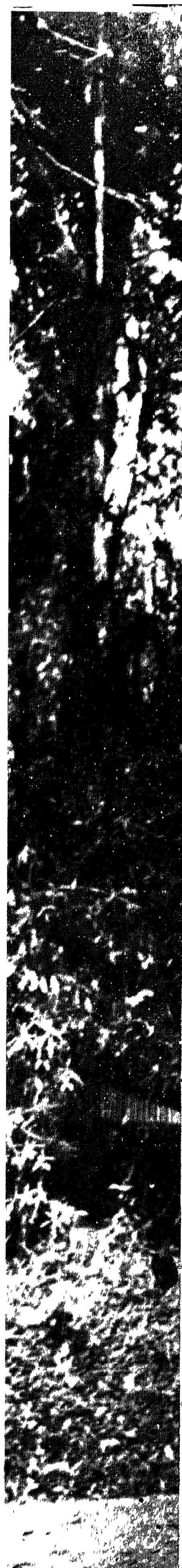
197. With Vice-President Zakir Husain

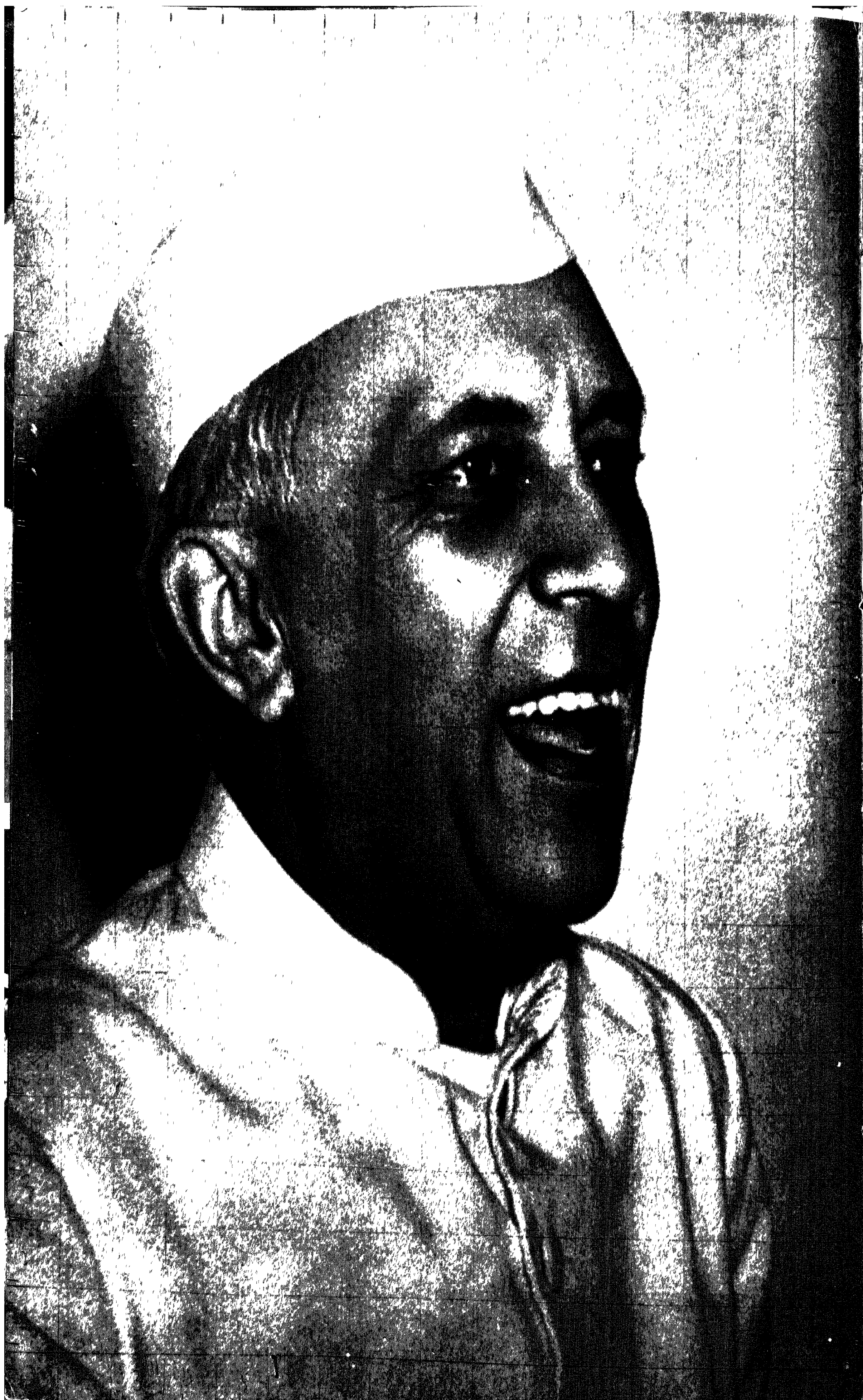
198. Left: With Shriman Narayan and Congress volunteers

199. Near right: A stroll with Bidhan Chandra Roy

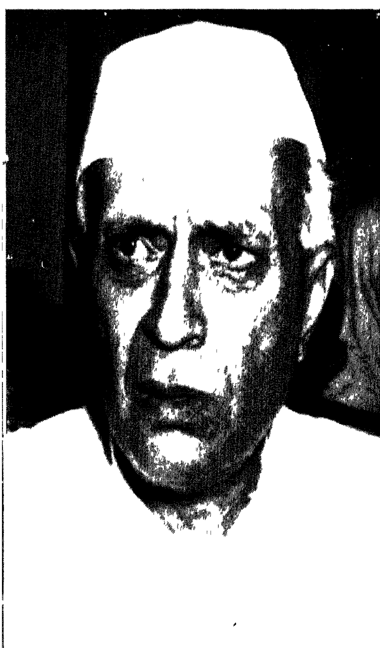
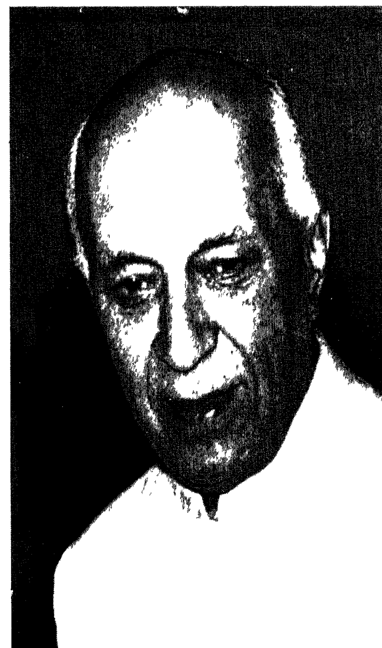
200. Far right: Speaking at a meeting

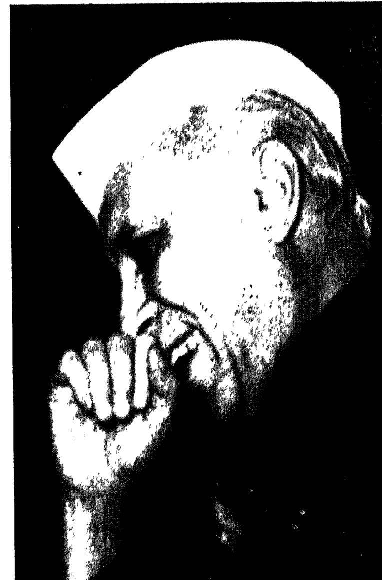
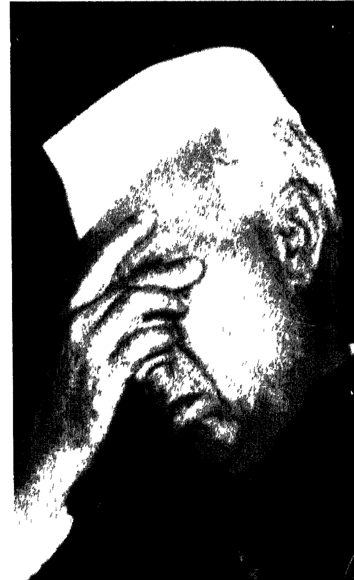

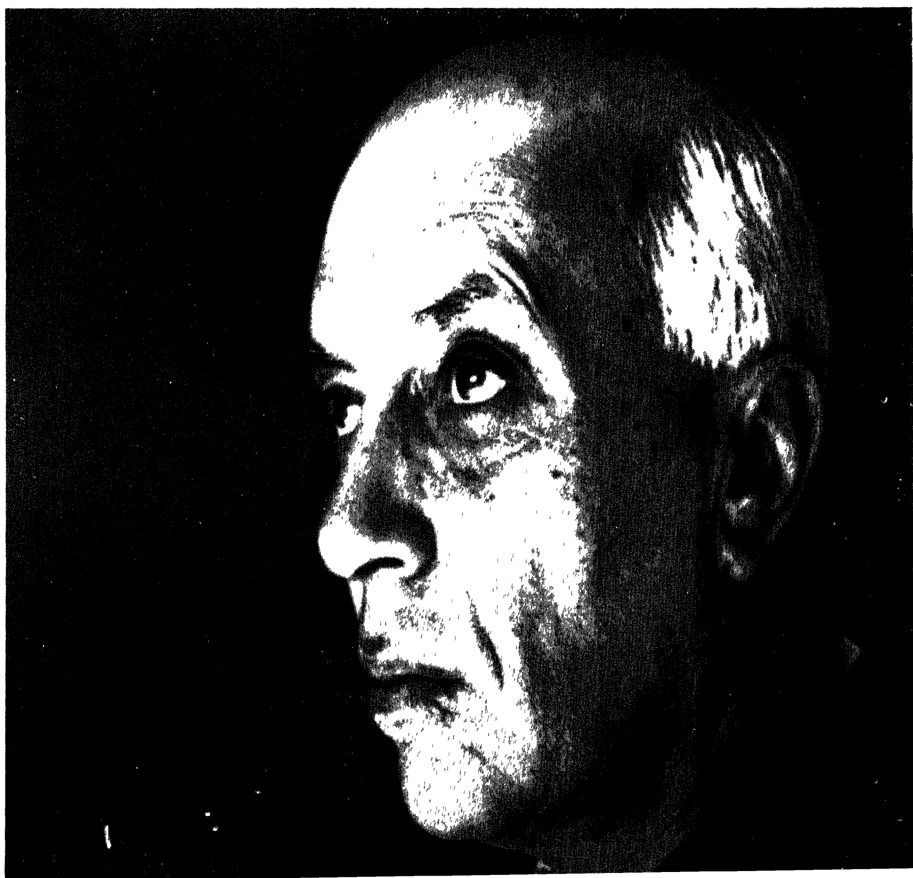

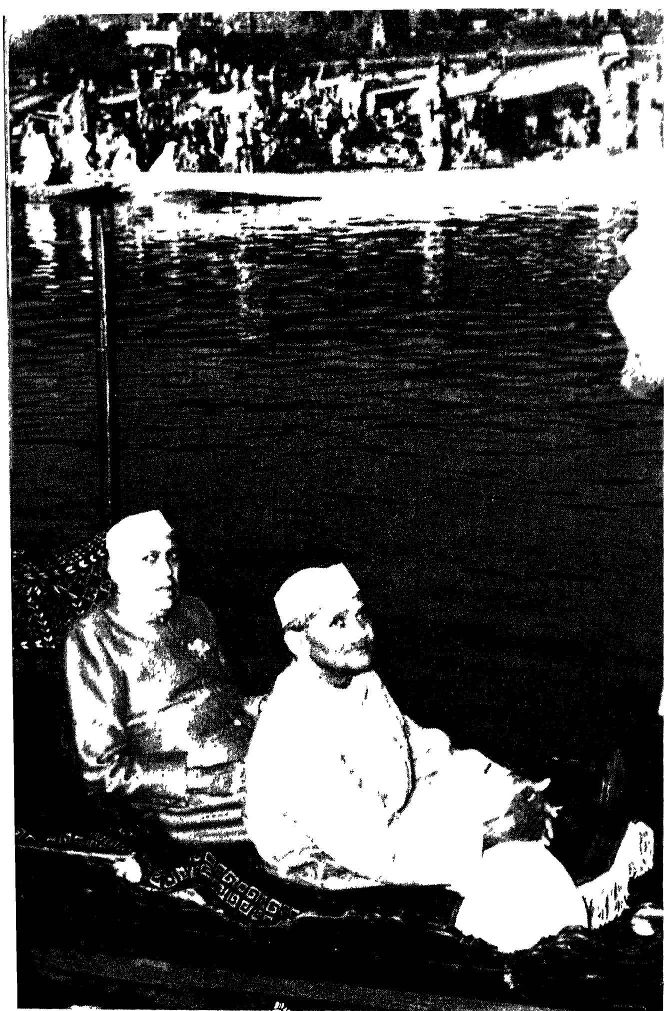

215 to 217. More studies

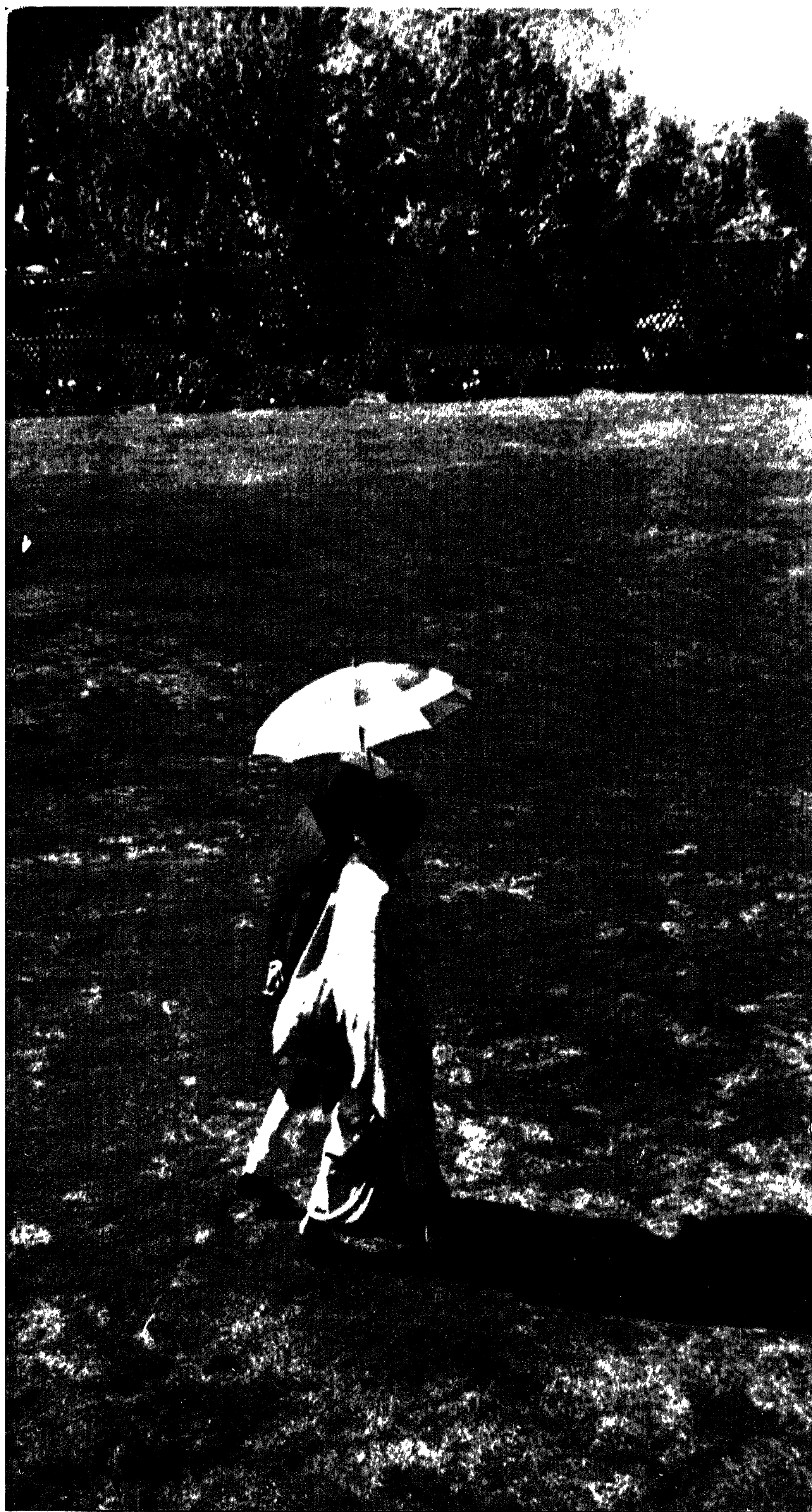

218. Arriving for a meeting

219. With Lal Bahadur Shastri in a boat in Dal Lake, Kashmir

220. With President Radhakrishnan and Lal Bahadur Shastri, July 1963

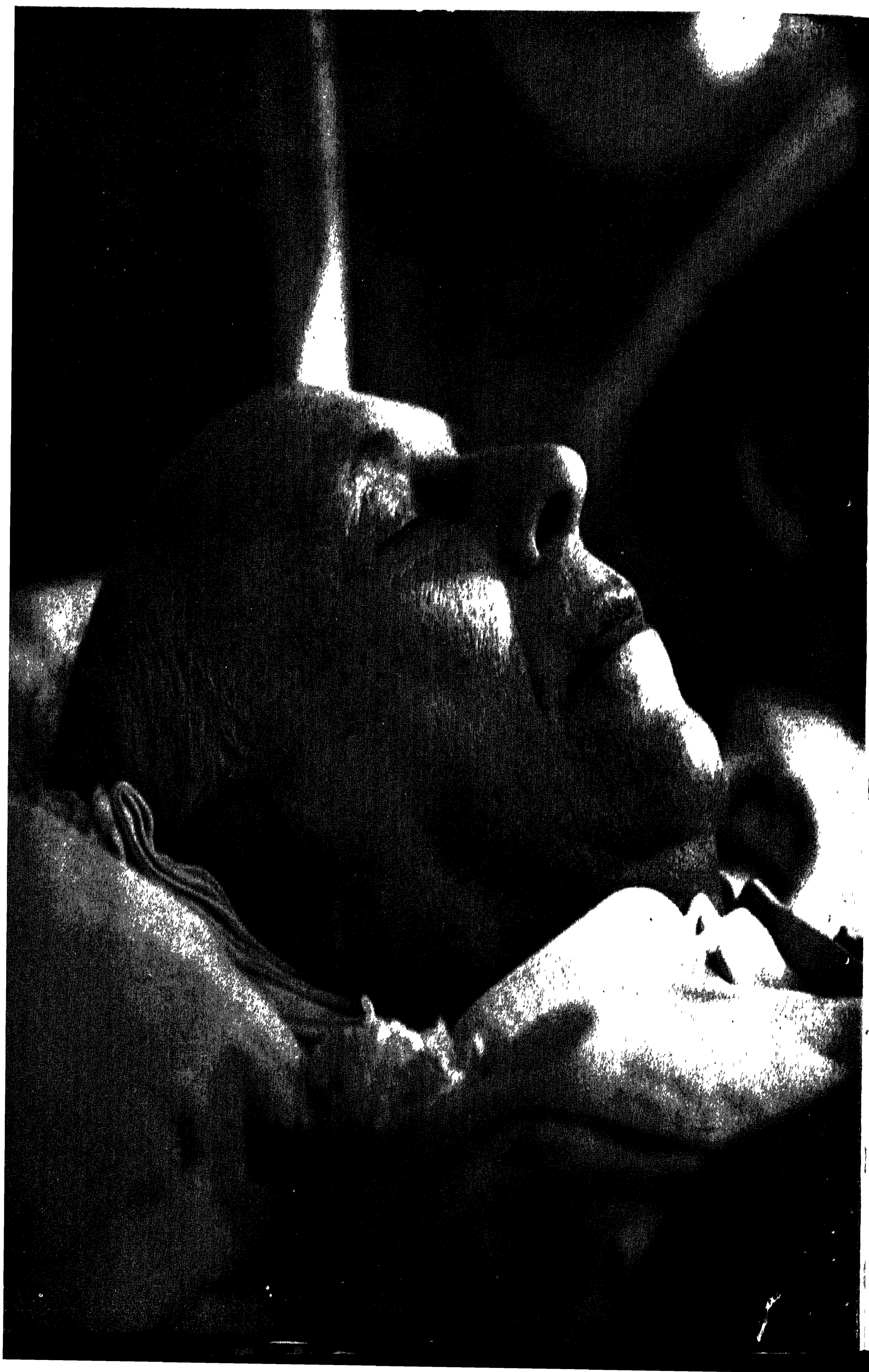
221. A stroll with Indira

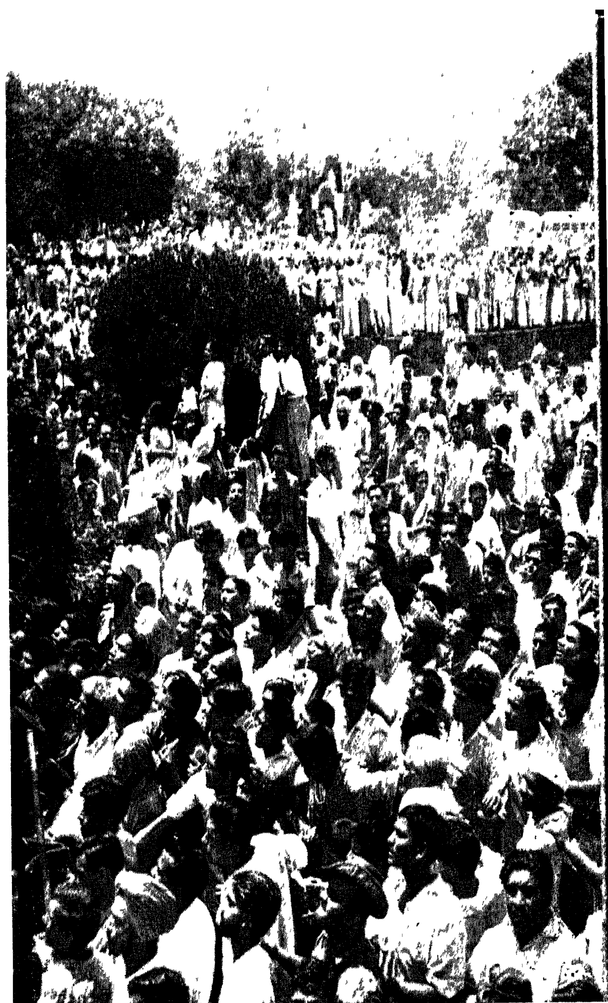
222. At Sahasradhara, near Dehra Dun, 25 May 1964

223. On the eve of return from Dehra Dun to Delhi, twenty-two hours before death, 26 May 1964

224. The end, 27 May 1964

225 Throngs outside the Prime Minister's House in New Delhi after the death was announced

226. Indira Gandhi mourning her father

227. Lying in state

228. Start of the funeral procession, 28 May

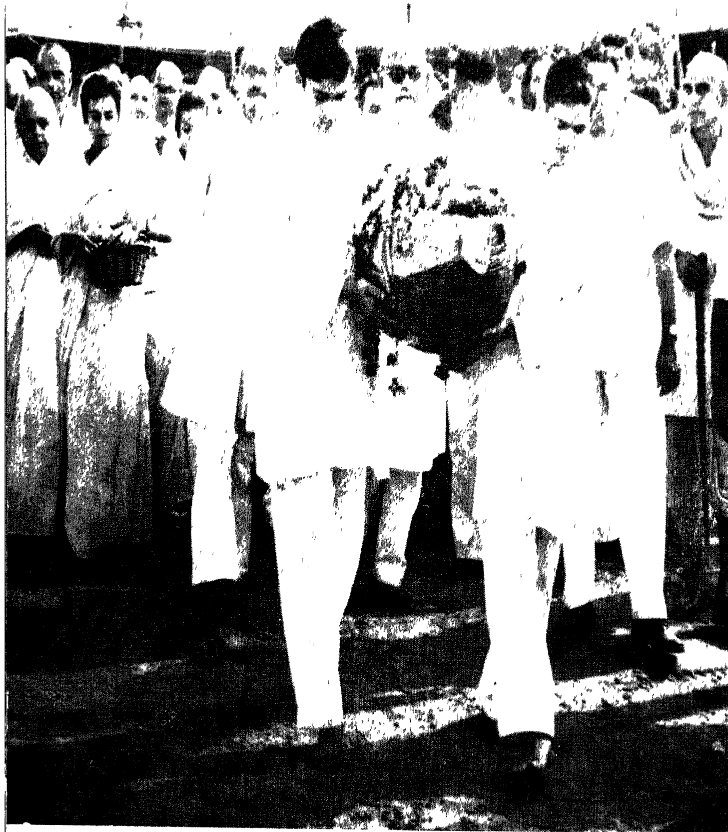

229. View of the funeral procession from top of India Gate, New Delhi

230. Service Chiefs carry the bier to the place of cremation next to Rajghat

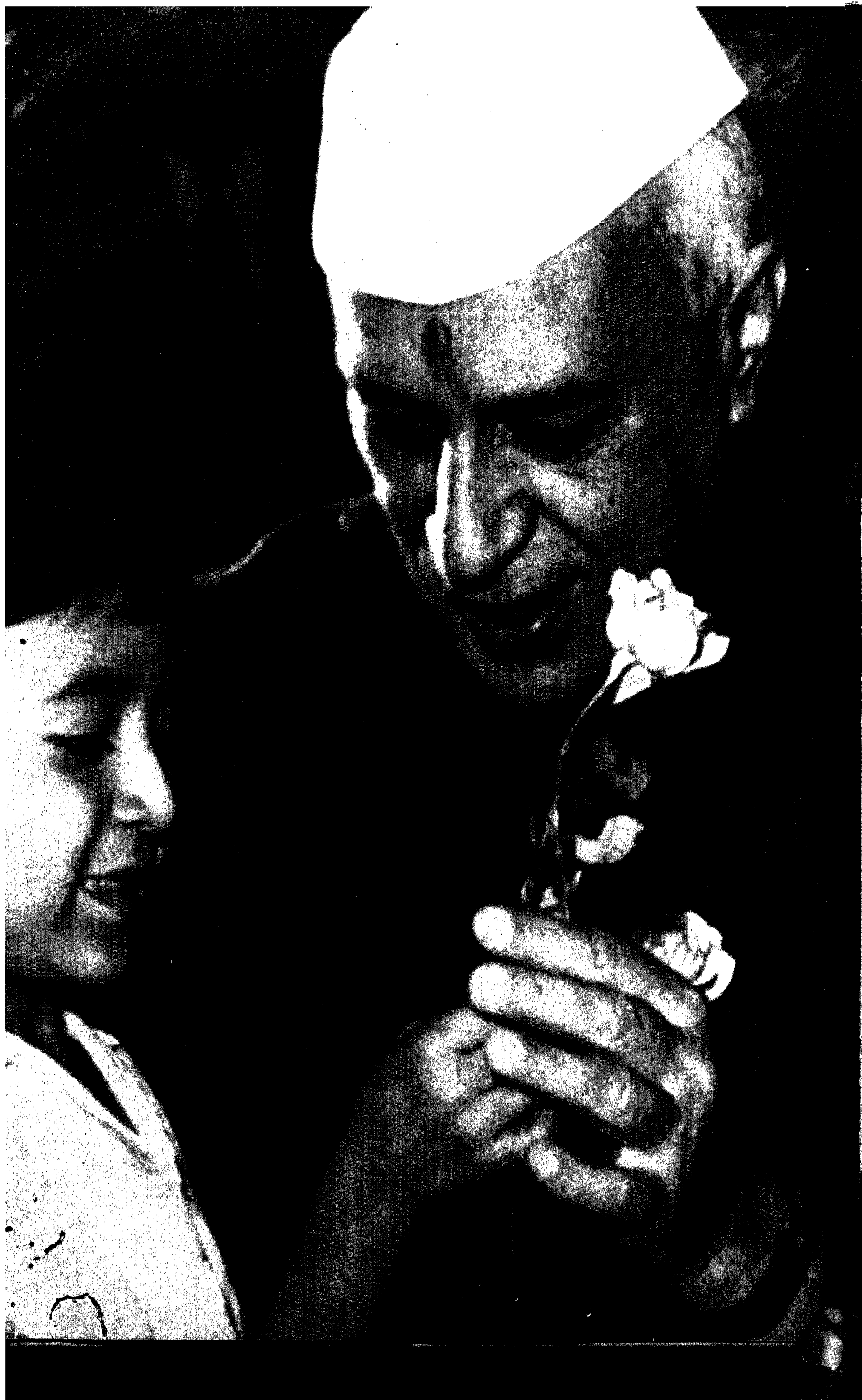

231. Sanjay, younger grandson, lights the pyre

232. Rajiv and Sanjay, followed by Gulzarilal Nanda, Zakir Husain, Vijayalakshmi Pandit, Indira Gandhi and others, carry urn containing ashes to Sangam for immersion

233. Ashes are mingled in the Ganga, 8 June 1964

ACKNOWLEDGEMENT

Ghanashyam Agarwal
204

Ananda Bazar Patrika, Calcutta
45

Anand Bhavan, Allahabad
7, 19, 21, 22, 30, 32, 33, 38, 136

Associated Press of America
26, 42

Bharadwaj R R.
55, 95, 97, 216

Brahm Dev
222

British Information Service
11, 137

Henri Cartier-Bresson
71, 72

Michael Edwardes
50

Gopal Chitra Kutir
39, 40, 60

Government of Kashmir
178, 219

Janmabhoomi
147, 207, 208, 209, 211, 212, 213, 218, 234

Jitendra Goyal's Photo Service
223

Kasi Nath T
28, 140

Kulwant Rai
37, 56, 70, 99, 152, 188, 201

Mathai M. O.
139

Michael Peto
141

News Photo Flash
62

Punjab Photo Service
98, 167, 168, 171

Radio Times Hulton Picture Library
9, 10

Government of Rajasthan
151, 176

Sagar S M
86, 172

Sonrexa K C
217

Soviet Land
18, 127

Shriman Narayan
75, 200

The Statesman, Calcutta
20

The Times of India, Bombay
25, 41, 43, 44

Thiagarajan N.
169

Manubhai Trivedi
23

United States Information Service
125, 142, 205

Homai Vyarawalla
77, 138, 148, 165, 203, 214

Photo Division/Press Information Bureau, Ministry of Information & Broadcasting

1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 24, 27, 29, 31, 34, 35, 36, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 57, 58, 59, 61, 63. 64, 65, 66, 67, 68, 69, 73, 74, 76, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 143, 144, 145, 146, 149, 150, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 170, 173, 174, 175, 177, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 202, 206, 210, 215, 220, 221, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233

Photographers: D. Handa, R. L. Lekhi, K. Shumshere, R D. Chopra, F. M Mukerjee, R. D Luthra, Kundan Lal, T. S. Nagarajan and P. Roy.